DERTIENDE UITGAVE KRING VAN 'VRIENDEN VAN DE HONDSBOSSCHE' 1997
correspondentieadres: Postbus 15, 1135 ZH Edam, telefoon 0299-391 391

BESLISSENDE JAREN VOOR DE HONDSBOSSCHE
Dijkgraaf van Foreest en de prijsvraag van 1864

D. Aten
M.W.C. Nieuwjaar

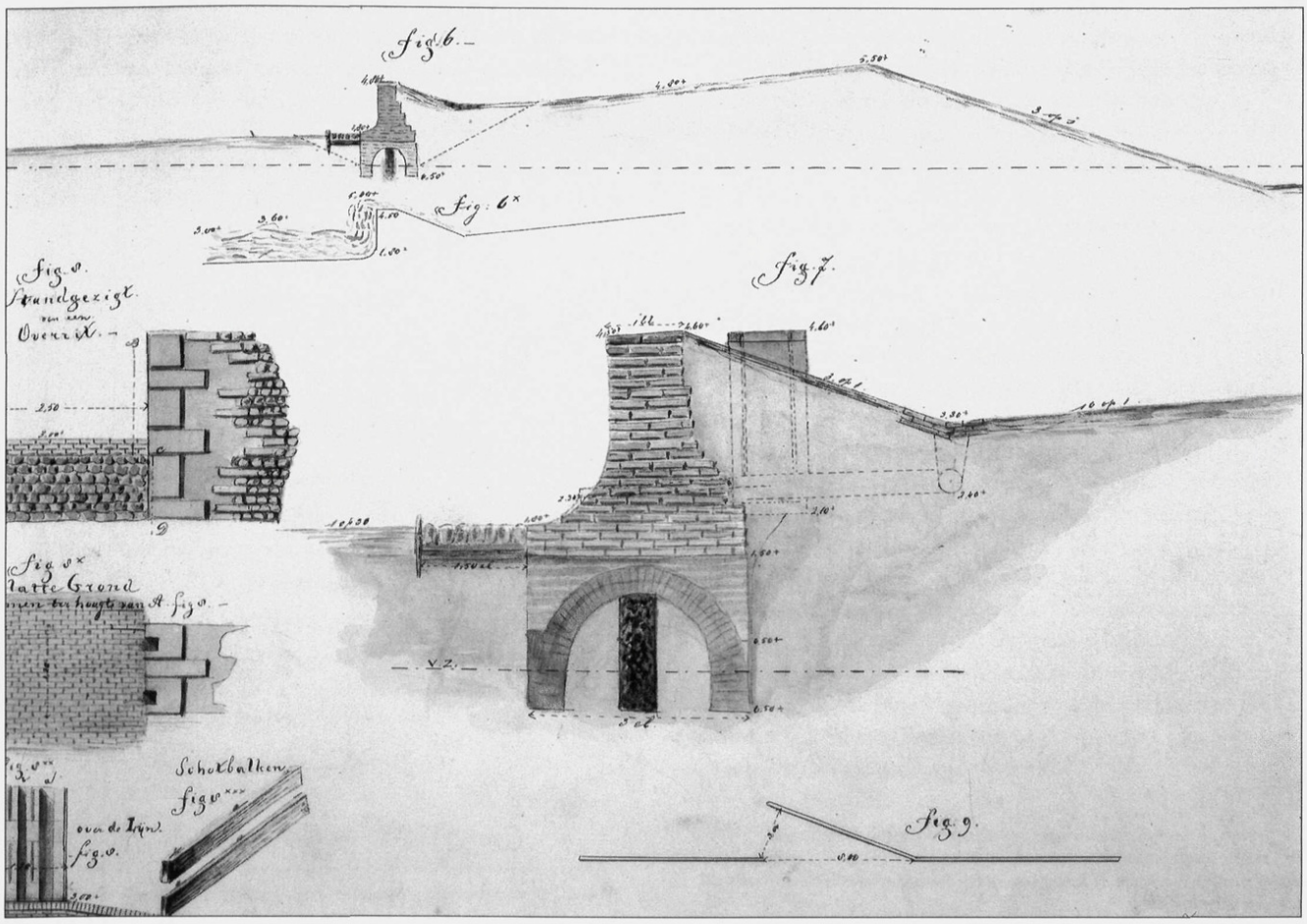

Inhoud

	pag.
Inleiding	3
Een zanddijk met een houten scherm	4
Steden en kavels in het bestuur van de Hondsbossche	6
De prijsvraag van 1864	7
Een blik op de toenmalige waterbouwkundige inzichten	11
De nasleep van de prijsvraag	14
Een weigerachtige gemeente en reorganisatie van het bestuur	17
Van Foreest contra Conrad	20
Van Foreest contra de Provincie en het Rijk	23
De uitvoering van de werken	24
Van Foreest en het nieuwe reglement	26
Besluit	28
Noten	29
Verantwoording illustraties, dankbetuiging en colofon	32

Voorblad

De prijsvraag naar de reconstructie van de zeewering uit 1864 vormde aanleiding tot de ontwikkeling van de meest originele plannen. Diverse deelnemers propageerden de bouw van zware strandmuren. Hier een voorbeeld van een dergelijk plan.

Inleiding

In april 1849 blikte dijkgraaf J.A. Kluppel in een vergadering van de hoofdingelanden tevreden terug op het vele werk dat er sinds zijn aantreden aan de Hondsbossche Zeewering was verricht. Hij sprak daarbij de verwachting uit *"...dat dit bolwerk voor Noord-Holland aan de verwachting zal beantwoorden en weinig gevaar meer te duchten is"*.[1] In de zeer stormachtige winter van 1862-1863 werden Kluppels woorden op dramatische wijze gelogenstraft. Dijkgraaf De Lange -de in november 1862 aangetreden opvolger van Kluppel- werd in januari 1863 geconfronteerd met een zeewering die eigenlijk op instorten stond. De doorweekte dijk vertoonde over honderden meters afschuivingen en scheuren.[2]

Na deze rampzalige winter besefte De Lange goed dat de verdediging tegen de zee anders moest worden aangepakt. Over de exacte inhoud van die aanpak liepen de meningen door gebrek aan gefundeerde waterbouwkundige kennis echter zeer uiteen. Het bestuur van het hoogheemraadschap zocht een oplossing voor dit probleem door in 1864 een prijsvraag naar de herinrichting van de zeewering uit te schrijven. Daarna verzeilde het hoogheemraadschap -geplaagd door stormrampen en een moeilijk verlopende bestuurlijke reorganisatie- echter in een ernstige crisis.

De neerwaartse spiraal werd pas doorbroken met het aantreden van dijkgraaf Cornelis van Foreest in het najaar van 1869. Onder zijn leiding werd er daadwerkelijk een begin gemaakt met de reconstructie van de zeewering. Daarbij volgde het hoogheemraadschap -na een uitgebreide pennenstrijd tussen de nieuwe dijkgraaf en de winnaar van de prijsvraag- een door Van Foreest zelf ontwikkeld plan. Van Foreest slaagde er tenslotte ook in de herziening van de bestuursinrichting tot een goed einde te brengen.

J.A. Kluppel, dijkgraaf en historicus.

In deze uitgave zal het dubbele proces naar de aanleg van een nieuwe, moderne zeewering en de bestuurlijke reorganisatie nader worden onderzocht. Weliswaar heeft A.F. Kamp reeds over de prijsvraag van 1864 en de nasleep daarvan gepubliceerd.[3] Toch leek het ons aanbevelenswaardig de gebeurtenissen in de jaren rond de prijsvraag nog eens onder de loep te nemen. Bij de onlangs voltooide inventarisatie van het archief van het hoogheemraadschap kwamen namelijk vele nieuwe gegevens over deze voor de Hondsbossche beslissende periode boven water.

Als aanloop tot de ontwikkelingen in de jaren zestig van de 19e eeuw zullen we eerst een blik werpen op het hoogheemraadschap ten tijde van de hiervoor al even genoemde mr. Jan Andries Kluppel (1786-1862), president van de arrondissementsrechtbank te Alkmaar. Koning Willem I benoemde hem in januari 1838 tot dijkgraaf. Kluppel werd bekend als de historicus onder de dijkgraven van de Hondsbossche. Hij verzorgde namelijk twee grote bronnenpublicaties betreffende de geschiedenis van het hoogheemraadschap. Zijn verdiensten reiken echter verder. Onder Kluppels leiding werden uitgebreide werken aan de zeewering uitgevoerd. Bovendien wist hij tactvol tegenstellingen in het bestuur weg te nemen.[4]

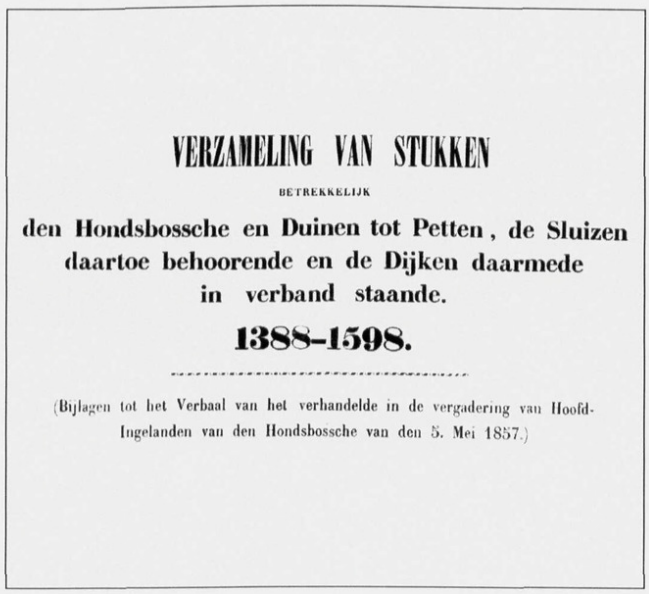

VERZAMELING VAN STUKKEN

BETREKKELIJK

den Hondsbossche en Duinen tot Petten, de Sluizen daartoe behoorende en de Dijken daarmede in verband staande.

1388–1598.

(Bijlagen tot het Verbaal van het verhandelde in de vergadering van Hoofd-Ingelanden van den Hondsbossche van den 5. Mei 1857.)

Titelblad van Kluppels eerste grote uitgave van archiefbronnen betreffende de Hondsbossche

Een zanddijk met een houten scherm

Bij Kluppels aantreden bestond de zeewering uit een eenvoudige zanddijk met daar voor een flink strand dat verdedigd werd door een serie uit Belgische steen opgebouwde hoofden. Onder normale omstandigheden voldeed deze kustverdediging goed. Bij krachtige stormen traden er echter direct problemen op. De golven sloegen dan met onverminderde kracht tegen de zanddijk aan, die daar natuurlijk niet op was berekend.

Dit bleek nog eens duidelijk in januari 1839. Tussen de tweede en de negende van die maand werd de zeewering zwaar geteisterd. Kluppel zelf reisde op dinsdag acht januari -na ontvangst van alarmberichten van de hoofdopzichter- naar de Hondsbossche af. Op één plek was de toestand kritiek. De kruin van de dijk was op de bedoelde plaats van 11,5 tot 4,5 m afgenomen en de buitenglooiing totaal weggeslagen. Kluppel liet in allerijl extra dijkzeilen en

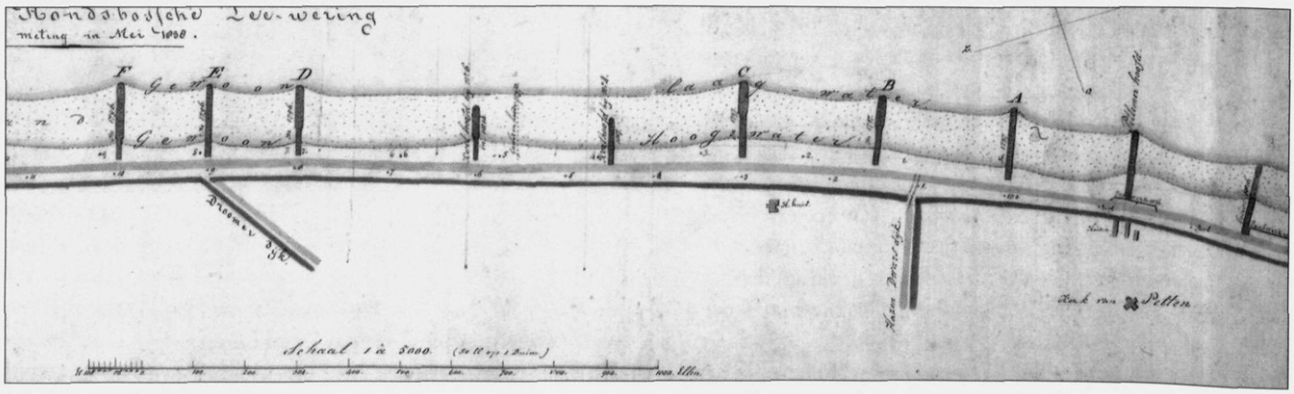

De zeewering in 1836: een zanddijk beschermd door een breed strand en stenen hoofden.

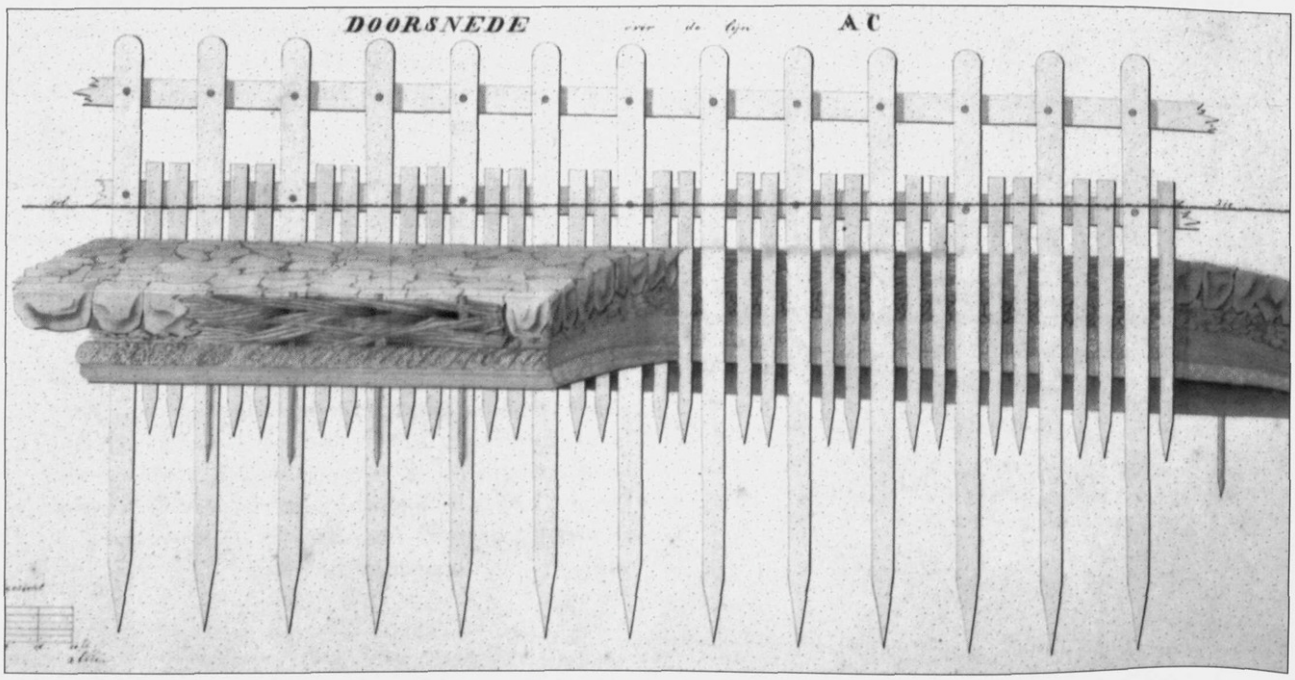

Doorsnede van een hoofd. Ook de strandhoofden werden van een paalregel voorzien.

gewichten uit Alkmaar aanrukken om de steile plaatsen tegen verdere afslag te beschermen. Nadat het water was gezakt, bleken ook de hoofden zwaar te hebben geleden.[5]

Op de vergadering van hoofdingelanden van april 1839 riep Kluppel op tot maatregelen om in de toekomst dergelijke calamiteiten te voorkomen. Hij doelde daarbij op de aanleg van een paalscherm. P.T. Grinwis -de hoofdingenieur van Waterstaat in Noord-Holland- had hier al succesvol verlopen proeven mee genomen benoorden Petten. Kluppel was door deze proeven van de doeltreffendheid van een paalscherm overtuigd. Hij beval de hoofdingelanden de aanleg van een dergelijk scherm dan ook sterk aan. Daarnaast hamerde de nieuwe dijkgraaf op een reconstructie van de beschadigde hoofden. Hij zette de vergadering daarbij behoorlijk onder druk door er op te wijzen dat *"...de nood...zoo hoog [is] geklommen, dat slechts één jaar uitstel, de schroomelijkste gevolgen kan naar zich sleepen, waarvoor wij ons, in dat onverhoopte geval, niet verantwoordelijk kunnen stellen"*. De hoofdingelanden stemden inderdaad met de plannen van Kluppel in.[6]

In mei 1839 vonden de eerste aanbestedingen van het paalscherm plaats. In de jaren tot 1847 werd het scherm van noord naar zuid tot Kamperduin uitgebreid. De zeewering veranderde hierdoor totaal van aangezicht. Voor de zanddijk verrees een muur van houten palen die bijna 3 m boven volzee -het destijds als standaardpeil gehanteerde hoogwaterpeil van NAP +0,69 m- uitstak. Aan de voorzijde van het scherm bevond zich een stenen berm om uitspoeling te voorkomen. Aan de achterzijde werden de palen gestut door zware schoren en een met steen gevulde houten bak of kisting. Over en door het paalscherm komend water kon door speciale uitsparingen of slopgaten weer naar zee afvloeien.[7]

De uitvoering van al deze werken -er werden in 1850-1853 ook nog zeven nieuwe hoofden aangelegd- brachten zware financiële lasten met zich mee. Tegen 1856 waren echter alle schulden afbetaald en werd een begin gemaakt met de opbouw van een reservefonds. Voorts hield de zee zich enkele winters achtereen betrekkelijk rustig waardoor de zeewering van stormschade werd gevrijwaard. Een tevreden Kluppel besloot in 1857 dan ook de twintigste door hem voorgezeten vergadering van hoofdingelanden met een welgemeend dankwoord aan God *"...tot wien geen sterveling in moeijelijke omstandigheden ooit tevergeefs om wijsheid heeft opgezien, en die tot de wateren spreekt: Tot hiertoe en niet verder"*.[8]

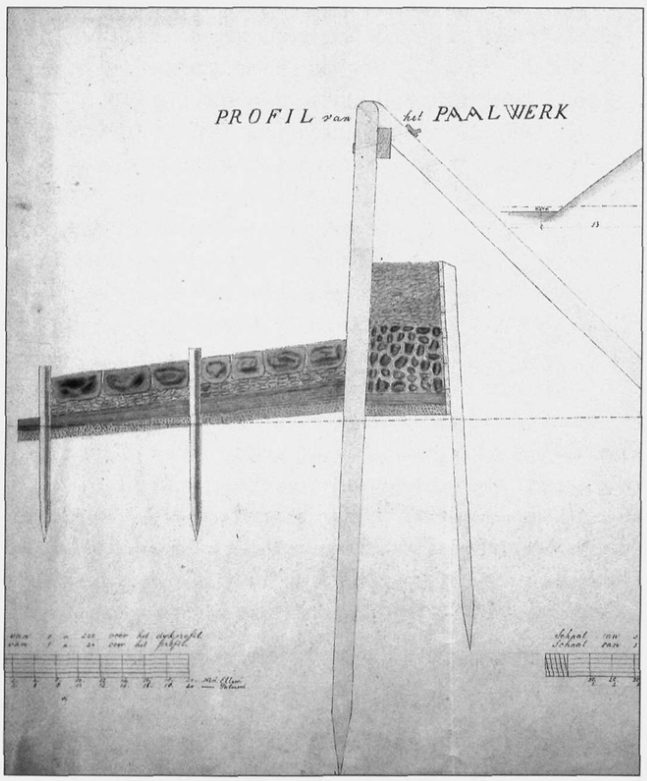

Profiel van het paalscherm.

Steden en kavels in het bestuur van de Hondsbossche

Naast de problemen met de zeewering speelde er aan het einde van de jaren dertig nog een andere netelige kwestie. Het Rijk had namelijk in 1836 slechts kwijtschelding van bepaalde oude schulden verleend op voorwaarde van een herziening van het Reglement van bestuur van het hoogheemraadschap.[9] Deze herziening bracht reeds lang voortwoekerende tegenstellingen tussen Kluppels voorganger, G. Fontein Verschuir, en het bestuur aan de oppervlakte. De hoofdingelanden hadden namelijk grote moeite met het eigengereide optreden van Fontein Verschuir, een man die gewoon was de zaken naar eigen inzicht af te doen.[10]

Nadat de bejaarde Fontein Verschuir in de zomer van 1837 ontslag had gevraagd, grepen de hoofdingelanden hun kans. Zij dienden direct bij Gedeputeerde Staten (GS) een door henzelf opgesteld ontwerp-reglement in. In dit reglement perkten zij de bevoegdheden van het dagelijks bestuur, het college van dijkgraaf en hoogheemraden, sterk in. Kluppel klaagde na zijn benoeming uitvoerig bij GS over deze gang van zaken. Aan de andere kant haalde hij echter de lont uit het kruitvat door schriftelijk te verklaren dat het absoluut niet zijn bedoeling was het ontwerp van de hoofdingelanden te verdringen. Dat zou immers tot een onherstelbare breuk in het bestuur leiden.[11]

Jhr. mr. Gijsbert Fontein Verschuir (1764-1838). Hij werd in 1833 tot dijkgraaf benoemd. Verschuir was volgens een kenner van het 19e eeuwse Alkmaar "een man van hoog gezag, meer gevreesd dan bemind".

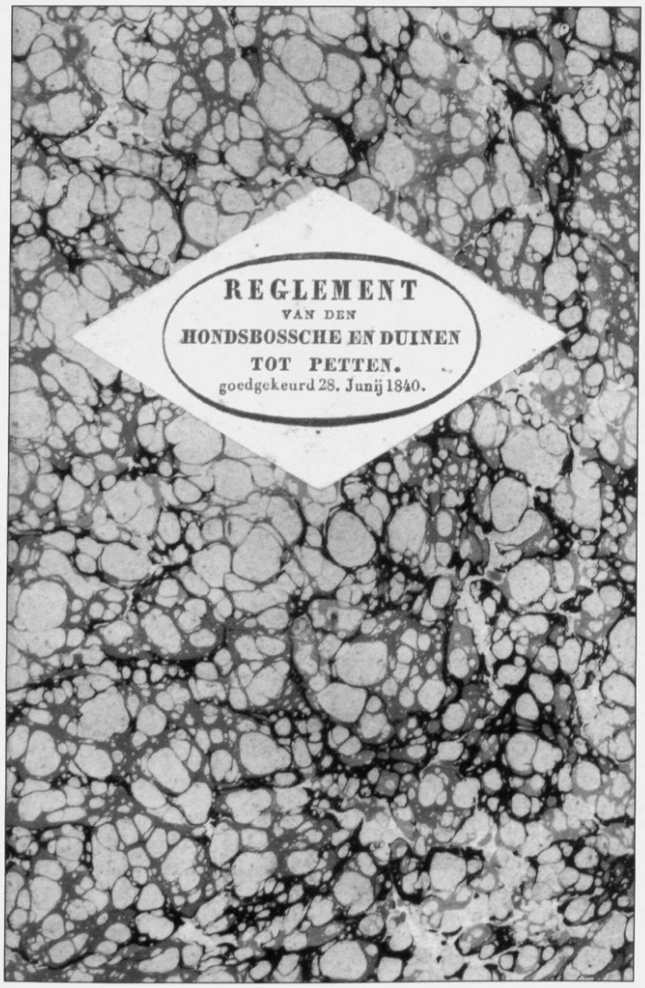

Het gevolg was dat de hoofdingelanden grotendeels hun zin kregen in het door Willem I in juni 1840 definitief vastgestelde nieuwe reglement. Dit reglement stelde een bestuur bestaande uit een dijkgraaf, tien hoogheemraden en twaalf hoofdingelanden over het hoogheemraadschap. In het college van hoofdingelanden hadden om te beginnen de steden Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik zitting. Zij waren vanouds in het bestuur van de Hondsbossche vertegenwoordigd.[12] De overige zes hoofdingelanden werden afgevaardigd door de kavels waarin het omslagplichtig gebied was verdeeld. Het ging daarbij om het Duinkavel (de duinstreek), het kavel Waterland (bestaande uit de Zaanstreek en het Schermereiland aangevuld met Oosthuizen) en de vier Westfriese ambachten Geestmerambacht, Schager- en Niedorperkoggen, Vier Noorderkoggen en Drechterland.[13]

Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik hadden ieder ook nog het recht om een nominatie aan de Koning voor een hoogheemraad te doen. De overige zes hoogheemraden kwamen uit de kavels. De voordracht van een dijkgraaf was een zaak van de hoofdingelanden.[14] Alles bij elkaar hadden de steden een behoorlijke greep op het bestuur van het hoogheemraadschap die -zeker in het geval van Amsterdam en Haarlem- niet door enig direct belang bij de zeewering werd geschraagd. Aan deze situatie kwam pas in 1873 een einde. Toen kregen eindelijk de ingelanden -die per slot van rekening de lasten droegen- het geheel voor het zeggen in het hoogheemraadschap.

De prijsvraag van 1864

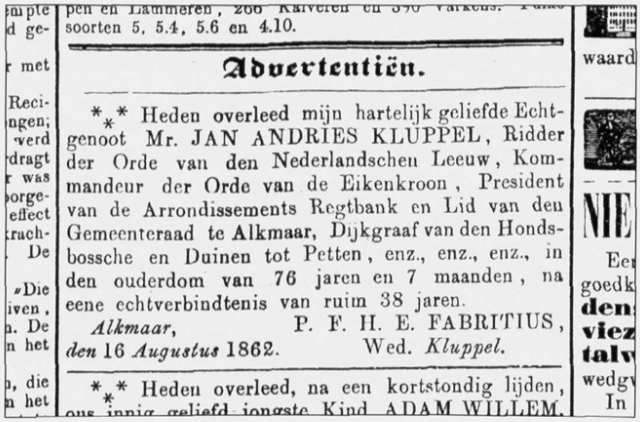

soorten 5, 5.4, 5.6 en 4.10.

Advertentiën.

*** Heden overleed mijn hartelijk geliefde Echtgenoot Mr. JAN ANDRIES KLUPPEL, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Kommandeur der Orde van de Eikenkroon, President van de Arrondissements Regtbank en Lid van den Gemeenteraad te Alkmaar, Dijkgraaf van den Hondsbossche en Duinen tot Petten, enz., enz., enz., in den ouderdom van 76 jaren en 7 maanden, na eene echtverbindtenis van ruim 38 jaren.

Alkmaar, P. F. H. E. FABRITIUS,
den 16 *Augustus* 1862. Wed. *Kluppel.*

*** Heden overleed, na een kortstondig lijden,

Uit de Alkmaarse Courant

Dijkgraaf Pieter Abraham de Lange.

Kluppel overleed op 16 augustus 1862 op 76-jarige leeftijd. Hij werd in november van hetzelfde jaar opgevolgd door mr. P.A. de Lange (1811-1869), eveneens verbonden aan de Alkmaarse rechtbank.[15] Het zat de nieuwbakken dijkgraaf niet mee. De winter van 1862-1863 was zeer stormachtig. In de nacht van vrijdag 19 op zaterdag 20 december werd de zeewering door een eerste storm getroffen. De zee steeg tot 2,50 m à 2,60 m boven volzee en rammeide met vreselijk geweld het in al zijn voegen krakende paalscherm. Het hoge water sloeg verder grote happen zand uit de dijk weg. Op de 26e volgde een tweede zware storm en op 19 januari 1863 nog een derde. Na afloop van deze storm vond er bij Kamperduin een afschuiving ter lengte van 100 m plaats, waarbij een deel van de kruin van de doornatte zanddijk naar beneden kwam. Over nog eens 800 m vormde zich een grote scheur tussen het dijklichaam en een kleiberm.[16]

De Lange kwam naar aanleiding van zijn observaties tijdens de januaristorm tot de conclusie dat men niet op de oude voet verder kon. *"De storm heeft ons wakker geschud"*, stelde hij onomwonden in een door hem in maart 1863 belegde buitengewone vergadering van hoofdingelanden. Op die vergadering ontvouwde hij verder een plan om de zeewering te verbeteren. Allereerst bracht hij de hoofdingelanden op beeldende wijze de vergissing in de gedachte achter het paalscherm onder ogen. Volgens De Lange lag:

"...in het tegenwoordig stelsel dit bezwaar..., dat men een geweldige kracht plotseling wil bedwingen. Geen spoortrein doet men dadelijk stilstaan, geen molenas, door een storm snel rondgedraaid, wordt plotseling gevangen;...maar de paalregel, digt gesloten, ontvangt de volle, onbetemde, onverminderde golfslag, als om hem te dwingen dadelijk terugtegaan".[17]

Hij stelde daarom voor om in de vorm van een extra palenrij een golfbreker voor het eigenlijke paalscherm aan te brengen. Hier had hij over een lengte van 90 m al een proef mee genomen.

Verder was hij na de storm van 19 januari zeer getroffen door de regelmatigheid van het door het water achtergelaten strand. Het leek volgens De Lange of de zee sprak *"geef achter de palen die helling aan uw dijk en ik ontneem U geen zand meer"*.[18] De door hem om advies

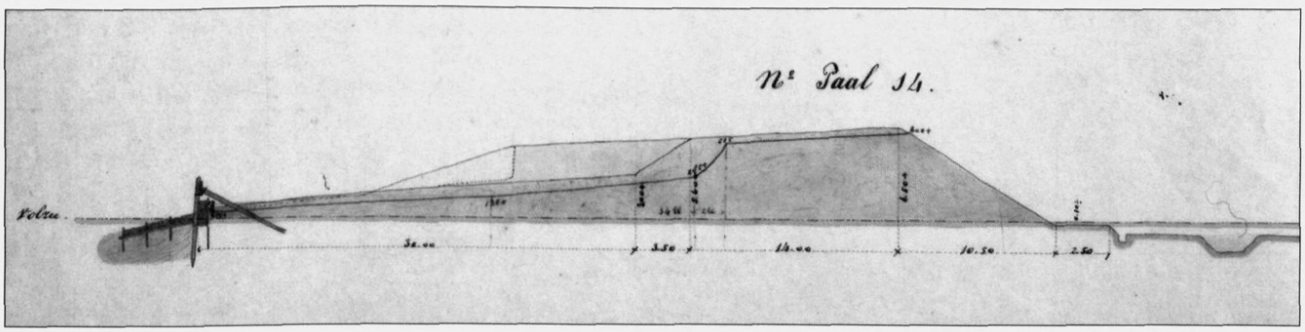

Profiel van de zeewering na enige stormen bij paal 14. De onderste lijn geeft het zandverlies na de storm van januari 1863 aan.

gevraagde ingenieur van Waterstaat van het arrondissement Alkmaar, J.F.W. Conrad, was het hier volkomen mee eens. De Lange stelde zodoende een uitgebreide verzwaring en herprofilering van de zanddijk voor.[19]

De hoofdingelanden keurden de plannen van De Lange goed, maar bepaald niet eenstemmig. Vooral jhr. mr. Pieter Opperdoes Alewijn -hoofdingeland wegens Hoorn- had ernstige bezwaren. Hij eiste dat het plan van De Lange aan deskundigen zou worden voorgelegd. Een paar weken na de vergadering stuurde hij een alternatief plan van eigen ontwerp naar dijkgraaf en hoogheemraden. De Lange en de hoofdopzichter van het hoogheemraadschap, C.J. Bollée, zagen er niets in. Zij werden daarbij gesteund door Conrad en zijn superieur, de hoofdingenieur van Noord-Holland J.G. van Gendt.[20]

Alewijn gaf het echter niet op. In brieven aan dijkgraaf en hoogheemraden vroeg hij tot tweemaal toe om een uitvoerig onderzoek om tot een echt doeltreffend plan tot behoud van de zeewering te komen. De Lange legde deze verzoeken naast zich neer. Hij was hiermee evenwel nog niet van Alewijn af. Op de 17e december 1863 troffen beide heren elkaar aan de zeewering tijdens een naar aanleiding van nieuwe verzakkingen en stormschade belegde vergadering. Zowel Alewijn als H. Koomen -hoofdingeland wegens de Schager- en Niedorperkoggen- verklaarden zich tegen verdere dijkverzwaringen met zand alleen. Tijdens de rondvraag nam Alewijn weer het woord. Hij sprak toen nogmaals het verlangen uit:

"...dat een onderzoek naar meer kennis en licht tot verbetering der zeewering steeds levendig blijve; terwijl hij een door den heer Koomen geuit denkbeeld, om tot dat doel een prijsvraag uitteschrijven toejuicht en het overnemende voorstelt dat daartoe worde besloten".[21]

Dit viel in goede aarde, want men schaarde zich met algemene stemmen achter het voorstel. De uitvoering werd aan De Lange, een hoogheemraad en rentmeester-secretaris D.C. de Dieu Fontein Verschuir overgelaten. Voor de beste en één na beste inzending werden meteen geldprijzen van respectievelijk 1500 en 500 gulden vastgesteld.

Eind januari 1864 werd de prijsvraag door advertenties in de Haarlemmer Courant, het Handelsblad en de Staatscourant bekend gemaakt. Het bestuur wilde antwoord op drie vragen. Daarvan was de derde duidelijk de hamvraag. Deze vraag luidde eenvoudig:

"Is het tegenwoordig stelsel onhoudbaar, welke verdediging moet daarvoor in de plaats worden gesteld, en op welke wijze en in hoeveel tijds kan men van het eene naar het andere geraken?".[22]

De deelnemers werden verder verzocht om een begroting van eventueel voorgestelde nieuwe werken mee te sturen. De advertentie bevatte tot slot een aantal wenken om de anonimiteit van de inzenders te waarborgen. De inzendingen moesten naamloos onder een bepaald motto worden ingestuurd. In een gesloten enveloppe -aan de buitenzijde gemerkt met het bewuste motto- dienden de inzenders dan hun naam bekend te maken. De couverts behorende bij niet-bekroonde inzendingen zouden ongeopend worden verbrand. Tenslotte mochten de antwoorden niet in het eigen handschrift geschreven worden.[23]

Op de eerste augustus 1864 liep de inzendingstermijn af. Er waren toen 27 verhandelingen binnengekomen. Reeds in juli was besloten voor de jurering de hoofdingenieur van Waterstaat van Noord-Holland -de al genoemde Van Gendt- en zijn collega's van Zuid-Holland en Zeeland -de heren Beyerinck en Brunings- te vragen. In verband met hun taak bracht dit driemanschap eind september een bezoek aan de zeewering.[24]

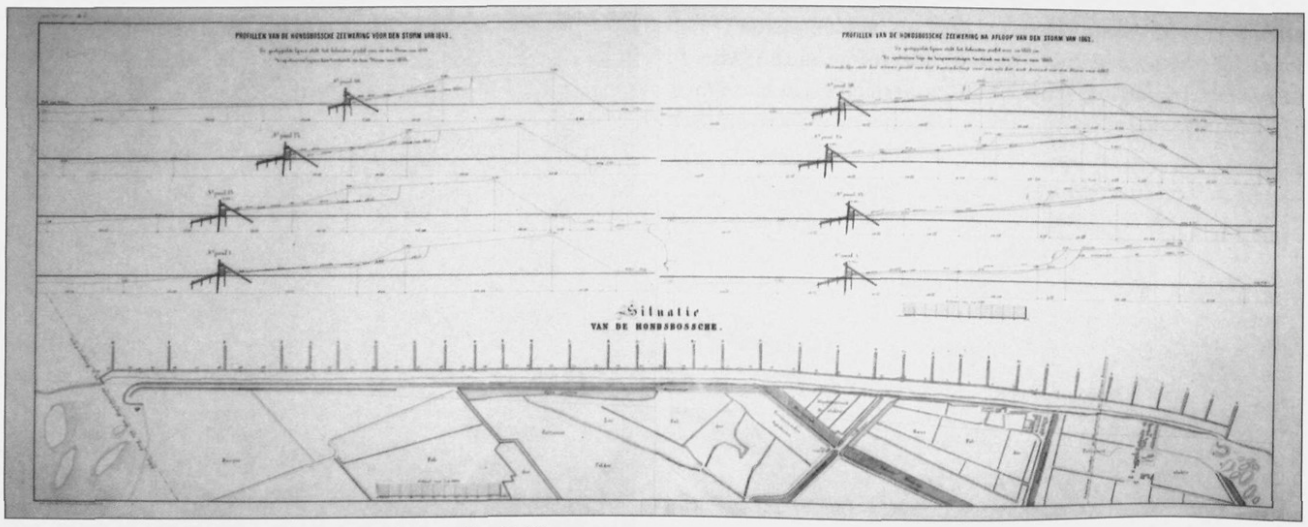

Ten behoeve van de deelnemers aan de prijsvraag door opzichter Bollée vervaardigde kaart van de zeewering met profielen.

Het rapport van Van Gendt, Beyerinck en Brunings was in maart 1865 gereed. De drie hoofdingenieurs waren niet tot een eenstemmig oordeel gekomen. Twee heren waren van mening dat de inzending onder het motto *"Men moet het oude niet verwerpen omdat het oud, noch het nieuwe omdat het nieuw is"* de eerste, en de inzending onder het motto *"Voyez le Batave, donner un frein puissant à l'océan esclave"* (vrij vertaald: "Aanschouw de Bataaf, de oceaan beteugelend en knechtend") de tweede prijs verdiende. De derde ingenieur vond precies het omgekeerde. De drie heren lieten daarom de beslissing omtrent de toekenning van de prijzen aan dijkgraaf en hoogheemraden over. Die besloten op 29 maart de meerderheid van stemmen de doorslag te laten geven. Daarna ging men over tot opening van de enveloppen waarin de deelnemers hun naam bekend maakten. Toen bleek dat de ons al bekende J.F.W. Conrad de winnaar was. De tweede prijs ging naar P.J. de Quartel.[25]

Natuurlijk liet het bestuur de drie hoofdingenieurs niet met lege handen gaan. De hoofdingelanden besloten 1500 gulden uit te trekken voor een passend geschenk. Er werd vervolgens contact opgenomen met het bekende juweliersbedrijf Bonebakker in Amsterdam. Deze firma vervaardigde drie zilveren beeldjes:

"...voorstellende de gekroonde wetenschap, wijzende op een tafeltje, waarop de naam des begiftigden is gegrift; terwijl van de daarnevens staande kolom de situatiekaart der zeewering ontrolt en eenige toepasselijke ornamenten en gereedschappen nevens het beeld geplaatst zijn, en op het houten voetstuk het wapen van den Hondsbossche in zilver is aangebragt".[26]

De beeldjes werden in februari 1866 aan de hoofdingenieurs toegezonden.[27]

Na de prijsvraag beschikte het bestuur van de Hondsbossche over twee deugdelijke plannen voor een algehele reconstructie van de zeewering. De drie hoofdingenieurs deden verder in hun juryrapport nog diverse aanvullende adviezen. Een besluit over de daadwerkelijke uitvoering van een van de plannen bleef echter uit. Hierbij speelden diverse factoren een rol. Om te beginnen werd in mei 1865 besloten de beide bekroonde inzendingen te laten drukken zodat alle leden van het bestuur ze konden doornemen.[28] Hier ging al ruim een jaar mee heen doordat de verhandelingen van Conrad en De Quartel van ettelijke moeilijk in druk te brengen kaarten en tekeningen waren voorzien. We zullen echter nu eerst de inzendingen nader op hun inhoudelijke merites onderzoeken. Daarna komt de complete nasleep van de prijsvraag aan bod.

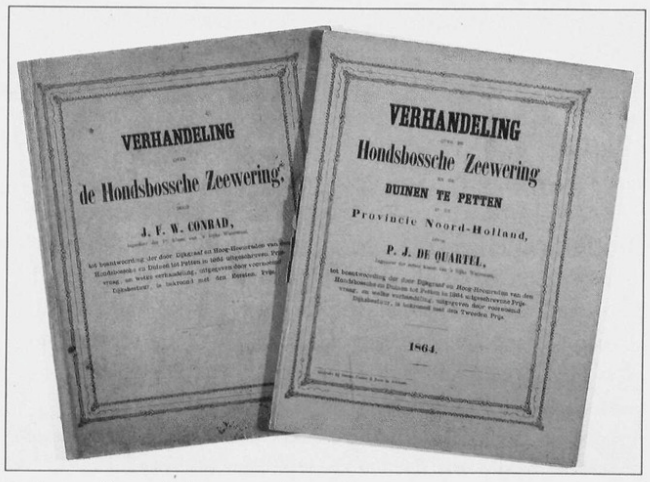

De kant en klaar gedrukte winnende inzendingen van Conrad en De Quartel.

Conrad en De Quartel: een geslaagde en een mislukte ingenieur

J.F.W. Conrad en P.J. de Quartel, de winnaars van de prijsvraag van 1864, vormen twee uitersten in het 19e eeuwse corps van ingenieurs in Nederland. De ene bouwde een succesvolle carrière op, de andere maakte zich volkomen onmogelijk en werd uit het corps geloosd. Om met Conrad (1825-1902) te beginnen.[29] Hij kwam uit een echte ingenieursfamilie en werd op 16-jarige leeftijd cadet van de waterstaat aan de K.M.A. te Breda. In 1845 volgde zijn benoeming tot aspirant-ingenieur. Zijn loopbaan nam daarna een hoge vlucht. Na enige tijd in Zeeland te hebben gewerkt, werd Conrad in 1859 tot arrondissementsingenieur te Alkmaar aangesteld. Daar behoorde onder andere het complete Noordhollands Kanaal tot zijn verantwoordelijkheid.

J.F.W. Conrad gefotografeerd op 24 maart 1865.

Na een nieuw intermezzo in Zeeland keerde Conrad in 1874 als hoofdingenieur naar Noord-Holland terug. Hij werd toen ondermeer belast met het toezicht van regeringswege op de aanleg van het Noordzeekanaal. Verder was Conrad nauw betrokken bij de ontwikkeling van plannen tot verbetering van de verbindingen tussen Amsterdam en de Rijn. Hij ging in 1891 met pensioen in de rang van hoofdinspecteur.

Conrad genoot internationale bekendheid. Niet alleen vertegenwoordigde hij diverse malen zowel het Aardrijkskundig Genootschap als het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs in het buitenland, maar bovendien werd hij in 1888 lid van de Internationale Commissie voor het Kanaal van Suez. Hij bezocht het Suezkanaal tweemaal. Naast deze werkzaamheden vond Conrad ook nog de tijd voor politieke activiteiten. In 1889 werd hij gekozen in Provinciale Staten van Zuid-Holland en in 1891 kwam hij in de Tweede Kamer.

De loopbaan van De Quartel (1816-1894) had een met die van Conrad vergelijkbare start.[30] Ook hij bekwaamde zich in het ingenieursvak als cadet van de waterstaat en wel aan de Militaire Academie te Medemblik. Daarna werd hij in 1836 als aspirant-ingenieur aangesteld. In tegenstelling tot Conrad bleef De Quartel echter in de lagere rangen hangen. Hij voldeed niet. Zijn meerderen beoordeelden hem als oppervlakkig en middelmatig en ook zijn inzet liet te wensen over. Het gevolg was dat De Quartel keer op keer bij promoties werd overgeslagen.

In 1869 was het voorgoed met De Quartels carrière in Nederland gedaan. Hij werd in dat jaar op wachtgeld geplaatst nadat hij in een brochure allerlei beschuldigingen aan het adres van een oud-minister had gespuid. Mogelijk wegens zijn goede talenkennis wist De Quartel in 1871 een aanstelling als hoofdingenieur van openbare werken in Peru te bemachtigen. Hij stond daar bekend als Don Pedro Juan de Quartel. Zijn wachtgeld werd voor de duur van de aanstelling opgeschort.

Ook in Zuid-Amerika voldeed hij niet, en na twee jaar keerde De Quartel al weer naar Nederland terug. Daar hield hij zich verder onledig met het schrijven van allerlei brochures, ingezonden stukken en verzen. In deze publicaties nam hij regelmatig zijn oude werkkring op de korrel. In 1878 kwam hij bijvoorbeeld met een werkje getiteld *Historische beschouwingen over het tegenwoordige Departement voor de Openbare werken in Nederland.* Hierin schreef hij dat het ingenieurscorps in verval was. Er werd *"...door de hoofdingenieurs slechts op geldelijke toelagen geaasd, de chef der afd. Waterstaat, Boogaard, gaat de ambtenaren daarin onbeschaamd vóór"*. De ingenieurs werden er verder van beschuldigd *"de bureaucraten in Den Haag"* stroop om de mond te smeren *"om toelagen en lintjes magtig te worden"*. Dit soort heren verdiende naar De Quartels smaak een monument van *"paalwormen en jordaanwater"*.[31]

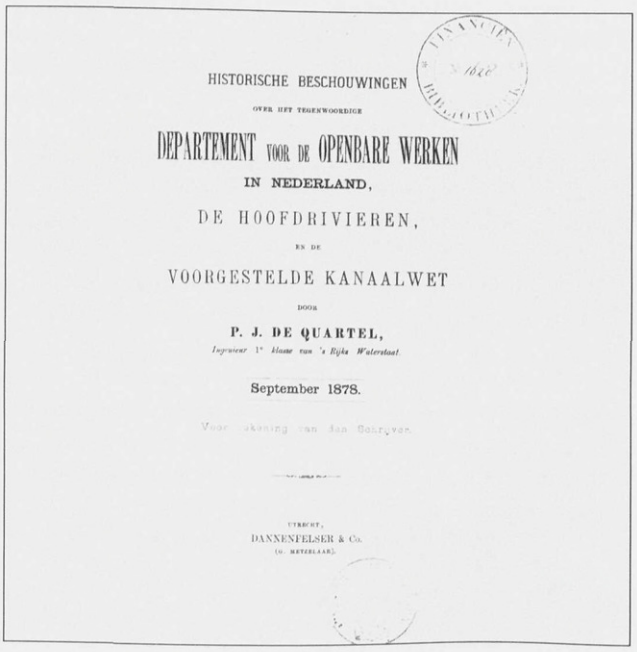

HISTORISCHE BESCHOUWINGEN

OVER HET TEGENWOORDIGE

DEPARTEMENT VOOR DE OPENBARE WERKEN

IN NEDERLAND,

DE HOOFDRIVIEREN,

EN DE

VOORGESTELDE KANAALWET

DOOR

P. J. DE QUARTEL,

Ingenieur 1e klasse van 's Rijks Waterstaat.

September 1878.

UTRECHT,

DANNENFELSER & Co.

(G. METZELAAR).

Titelpagina van De Quartels bijtende brochure uit 1878.

Een blik op de toenmalige waterbouwkundige inzichten[32]

De deelnemers aan de prijsvraag stonden voor een moeilijke taak. Zij moesten uitgaan van de bestaande situatie. Verder mocht het kostenaspect niet uit het oog worden verloren. Er diende immers een begroting te worden meegezonden. Bij het doorbladeren van de 27 inzendingen springen ook nu nog de werkstukken van Conrad en De Quartel direct in het oog. Zelfs voor een leek is onmiddellijk duidelijk -ook vanwege de professionele verzorging van de bijgeleverde kaarten en profielen- dat hier beroepskrachten aan het werk zijn geweest.

Conrad stelde in zijn plan voor de zeewering het paalwerk nog centraal. Hij schreef:

"De sleutel der geheele zeewering is het paalwerk, en zoowel de onderdeelen daarvan, als de voorliggende berm en de achterstaande kisting moeten dus doelmatig en krachtig worden zamengesteld, opdat het behoud van dit bolwerk niet twijfelachtig wordt".

De ervaring wees duidelijk uit dat de zanddijk voldoende tegen de werking van de golfslag gewaarborgd was zolang het paalwerk weerstand bood. Dit nam niet weg dat Conrad de kwetsbaarheid van de paalwerken duidelijk onderkende. Om het gevaar van wegslaan van het paalscherm te beperken, stelde hij verbouwing van het aanwezige **gesloten** paalwerk tot **open** paalwerk voor door om en om een lange en een korte paal te heien. Op deze wijze kon de golfbelasting aanzienlijk worden verlaagd. Om de standvastigheid van het paalscherm verder te vergroten stelde Conrad verder aanpassingen aan de steenbekleding vóór, en de ondersteunende kisting achter het scherm voor. Aan de voorkant van de palen moesten golfbrekers komen. De kisting diende te worden uitgerust met een kleikist en daar achter wenste Conrad een steenbekleding.

Ook de zanddijk liet Conrad niet ongemoeid. De buitenberm -breedte ca. 30 m- moest worden afgevlakt tot het

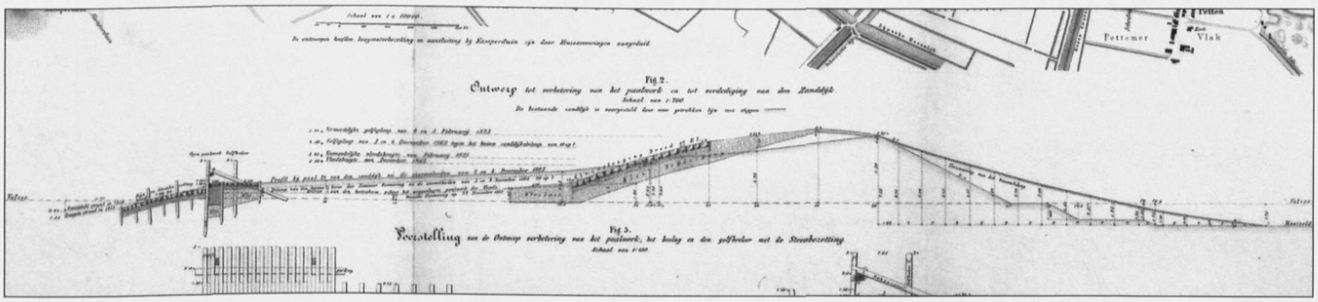

Het plan-Conrad.

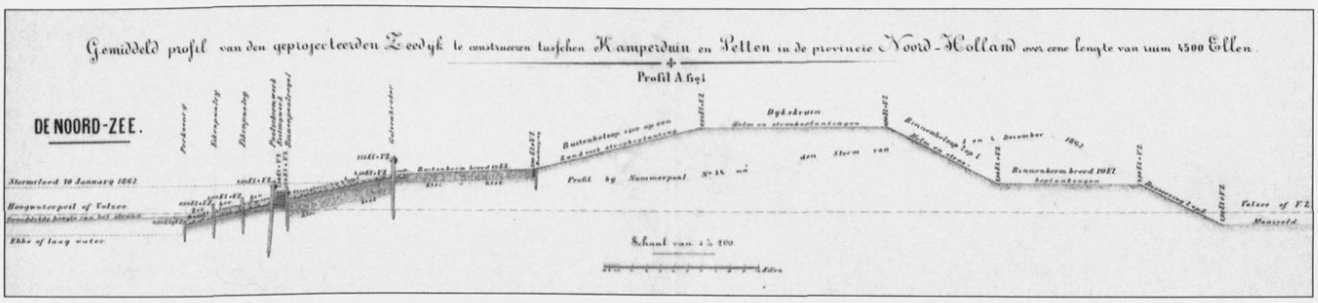

Het plan-De Quartel.

door de zee na afloop van een storm gerealiseerde beloop van 1:20. Kunstmatige verdediging van deze berm was niet nodig. Een dichte graszode was hier naar mening van Conrad voldoende. Op het boven de berm liggende buitentalud van de zanddijk diende een steenbekleding op een kleilaag te worden aangebracht. Dit was nodig om in het onverhoopte geval van het wegslaan van het paalwerk ook het allerlaatste risico van een doorbraak uit te sluiten.

Legde Conrad de nadruk op het paalscherm, De Quartel stelde het strand centraal. Behoud van het strand was naar zijn mening *"eerste hoofdvereischte"*. Hij was van mening dat het voortdurend met de grootste zorg onderhouden van de strandhoofden het beste, eenvoudigste en krachtigste middel was om het strand in stand te houden. Zodoende stelde hij de aanleg van vijf nieuwe hoofden voor en wel drie aan het zuideinde van de zeewering en nog eens twee aan het

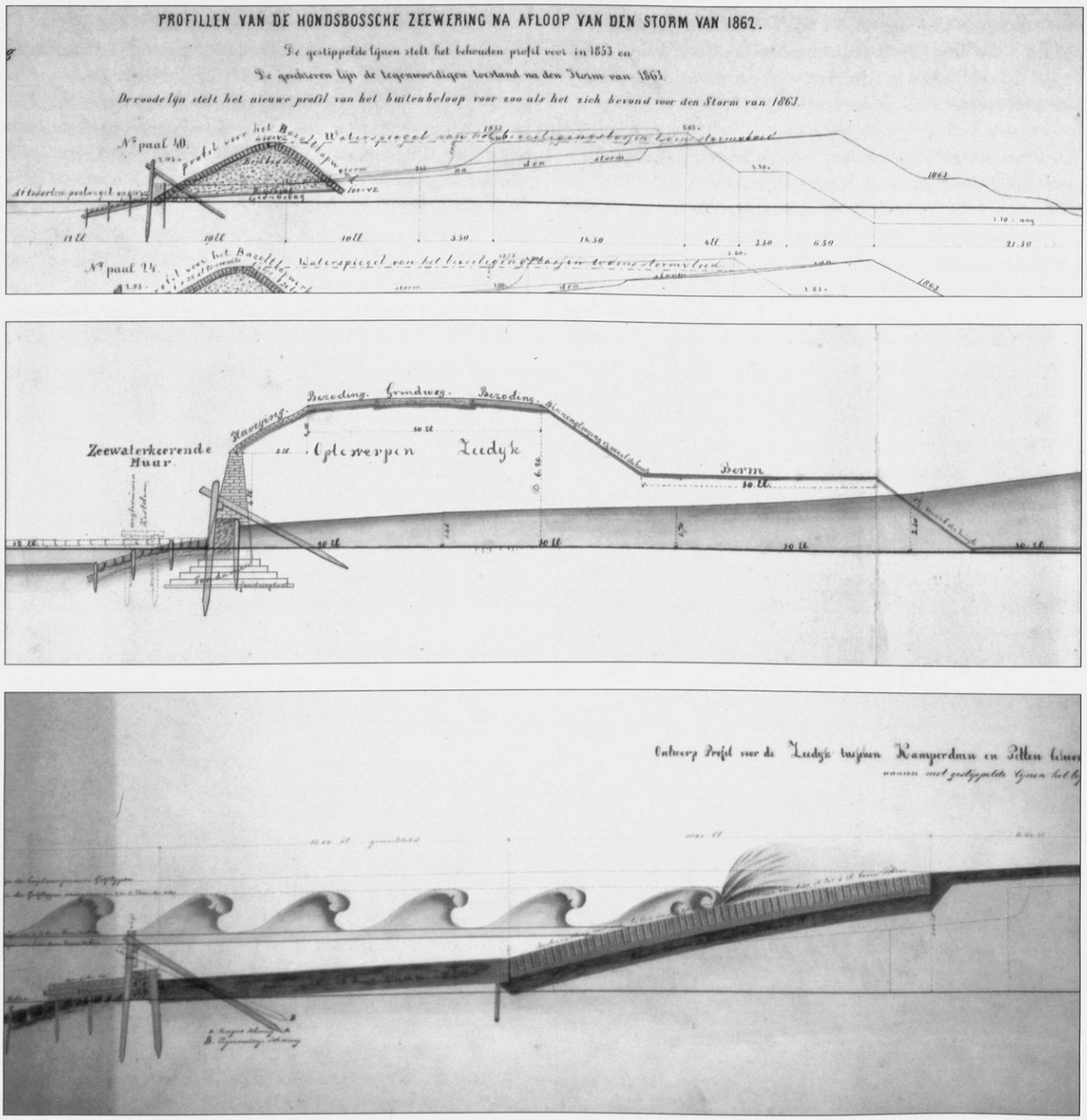

Een greep uit de niet-bekroonde inzendingen op de prijsvraag: een voorlandsmuur met waterbassin, een zware zeewaterkerende muur en een variatie op een steenbekleding.

noordeinde van de in het verlengde van de Hondsbossche gelegen Pettemer Zeewering.

Ten aanzien van het paalwerk nam De Quartel een tweeslachtige positie in. Hij besefte -als De Lange voor hem- dat het niet raadzaam was de golfkracht door loodrecht staande objecten te breken. De terugslag van de golven tegen de palen veroorzaakte ontgronding van het strand, dat door De Quartel juist zo belangrijk werd geacht. Zeker de bovenop de hoofden geplaatste kam van palen moest worden afgezaagd of geheel ingeheid. Bij stormen bracht de golfslag namelijk trillingen in de palen teweeg, waardoor de steenbekleding van de hoofden losraakte.

Ondanks alle bedenkingen stapte De Quartel echter toch niet van paalwerken af. Van het in de lengterichting langs de zanddijk geplaatste hoge, gesloten paalscherm wilde hij behouden wat nog enigszins van nut kon zijn. Dit met het oog op de enorme investeringen die de aanleg en het onderhoud van het scherm hadden gevergd. Omdat hij vooral de grote hoogte schadelijk achtte, stelde hij voor het houtwerk op 2,0 m boven volzee af te zagen. De steenbekleding voor het afgeknotte scherm zag De Quartel graag verbreed. Hierin moesten verder twee rijen palen worden aangebracht. Ook achter het paalwerk diende een steenbekleding te komen die doorliep tot 2,5 m boven volzee. Aan het boveneinde kwam dan een open paalregel, gevolgd door een buitenberm met een helling van 1:20 van klei.

De Quartel besloot zijn inzending met enige wenken voor de toekomst. Hierin deed hij enige opmerkelijke uitspraken. Zo stelde hij dat het oude paalscherm tegen 1870 hoe dan ook krachteloos zou zijn geworden. Als tegen die tijd de steenbekledingen gereed waren, kon het geheel worden verwijderd. Ter vervanging stelde hij dan de bouw van een open paalregel met een hoogte van slechts 1,0 m boven de steenglooiing voor.

Over de overige antwoorden kunnen we kort zijn. Zoals gezegd haalden die bij lange na niet het niveau van Conrad en de Quartel. Sommige inzenders hielden het gewoon op het verzwaren van de waterkering met zand. Anderen realiseerden zich dat het belangrijk was om de kustachteruitgang tot staan te brengen en zochten de oplossing daarom in aanpassingen van het hoofdenstelsel. Ook voor wat betreft de directe verdediging van de zanddijk passeerden verschillende mogelijkheden de revue. Een inzender kwam bijvoorbeeld met het idee een voorlandsdijk aan te leggen. Tussen deze dijk en de eigenlijke zeewering kon zich bij storm een beschermend waterbassin vormen. Anderen propageerden allerlei nieuwe varianten op het vertrouwde paalwerk. Zelfs de bouw van zware strandmuren werd wel als uitweg voor de problemen aan de Hondsbossche geopperd.

Dergelijke oplossingen kunnen natuurlijk de toets van de moderne waterbouwkundige kritiek niet doorstaan. Voor de inzendingen van De Quartel en Conrad geldt in grote lijnen hetzelfde. Paalschermen hebben al lange tijd afgedaan. Op het eerste gezicht lijkt de bouw van een paalscherm een mooie en eenvoudige methode om een kwetsbare waterkering te beschermen. In de praktijk is het evenwel een ongelukkige oplossing. Een paalscherm is door zijn kwetsbaarheid nu eenmaal een zeer onderhoudsintensieve constructie. Verder krijgt men door het heftige breken van de golven tegen het paalwerk onherroepelijk met de vorming van een ontgrondingskuil te maken. Dit probleem probeerde men aan de Hondsbossche op te vangen door steeds bredere steenbekledingen voor het scherm aan te leggen. Op deze wijze werd de instandhouding van het paalwerk min of meer een doel op zich.

Ondanks het feit dat zowel Conrad als De Quartel deze problemen duidelijk inzagen, stapten zij toch niet van het paalwerk af. Beide ingenieurs wisten geen echt alternatief naar voren te schuiven. Pas de in 1869 aangetreden dijkgraaf Cornelis van Foreest bezat de kracht werkelijk consequenties uit de negatieve ervaringen met het paalscherm te trekken. Hij stapte geheel van paalwerken af en koos resoluut voor een totaal andere wijze van verdediging van de Hondsbossche tegen de zee.

De nasleep van de prijsvraag

Zoals gezegd besloot het bestuur van het hoogheemraadschap in mei 1865 de prijsverhandelingen van Conrad en De Quartel te laten drukken. Op die manier konden alle leden kennis van beide inzendingen nemen. Ondertussen stelde De Lange voor om in het jaar 1866 slechts werken uit te voeren die in beide verhandelingen werden aanbevolen. Het ging daarbij om het dempen van oude kleiputten en de versterking van de teen van de dijk. Aan deze werken waren hoge kosten verbonden. Wilde men alles in één jaar uitvoeren, dan was een verhoging van de omslag van *f*2,- naar *f*4,27 per bunder of hectare (hoogste contributie) nodig.[33]

De Lange zag in dat dit wel eens slecht kon vallen bij de hoofdingelanden. Hij had daarom een plan voor spreiding van de werken over twee jaar achter de hand. De hoofdingelanden besloten hier inderdaad toe. Zij waren huiverig voor een al te sterke verhoging van de omslag omdat de veestapel van de ingelanden door de rundertyphus werd bedreigd. In Zuid-Holland waren al duizenden koeien aan deze veepest bezweken. Door de gefaseerde uitvoering kon de verhoging van de omslag binnen redelijke grenzen blijven (zie tabel 1).[34]

tabel 1: de omslag van het hoogheemraadschap per bunder per jaar (hoogste contributie), 1829-1872.[35]

periode	omslag
1829-1856	*f*1,92
1857	*f*1,68
1858-1862	*f*1,20
1863	*f*1,60
1864-1865	*f*2,00
1866-1872	*f*3,24

bron: archief Hoogheemraadschap van de Hondsbossche inv.nrs. 422-441.

In maart 1867 kwamen de hoofdingelanden eindelijk in buitengewone vergadering bijeen om te beslissen over de algehele verbetering van de zeewering. Het college van dijkgraaf en hoogheemraden adviseerde met het oog op de financiën de weg van de geleidelijkheid te bewandelen. Er werd besloten tot het voltooien van de verzwaring van de dijk, de plaatsing van de door De Lange ontwikkelde

...EN TEGEN DE RUNDERPEST,

BINNENLANDSCHE ZAKEN.

...E STATEN van NOORDHOLLAND

..., dat door de Staten dier provincie in hunne vergadering van 26 September 1865 is ...tgeen volgt:

VERORDENING

tot weering van Veeziekte.

Art. 1.

Het is verboden verschse huiden, versch vleesch, ongesmolten vet, stalmest of verschen afval van rundvee aan te voeren of te doen aanvoeren op het vaste land der provincie Noordholland, (hetzij over de landgrenzen, hetzij op eenig punt der kust langs de Noordzee, de Zuiderzee, het IJ en het Wijkermeer) of over eenige lijn binnen gezegd vaste land, welke door Gedeputeerde Staten als verboden lijn zal worden aangewezen.

Zowel tijdens de varkenspest van 1997 als de rundertyphus van de jaren zestig van de vorige eeuw bleken vervoersverboden niet effectief. In 1866-1867 sloeg ook benoorden het IJ de in Zuid-Holland begonnen veepest toe.

zeebrekers voor het paalscherm alsmede het leggen van twee nieuwe, en de verlenging van drie andere hoofden. Voor de uitvoering van deze werken trok men zes jaar uit.[36]

De Lange vond het voorlopig onnodig dat er verderstrekkende maatregelen werden genomen. Het was naar zijn mening na de voltooiing van de zojuist genoemde werken nog vroeg genoeg om te bekijken of er werkelijk een zeer kostbare totale reconstructie van de zeewering noodzakelijk was. Bij dit alles speelde mee dat de zeewering in goede conditie verkeerde. De noodzaak om buitengewone werken -met bijbehorende hoge lasten voor de ingelanden- uit te voeren ontbrak dus.[37]

Uitstel van de beslissing omtrent de algehele reconstructie van de zeewering betekende ook dat men kon profiteren van de ervaringen van de Provincie met de Pettemer Zeewering. Die was door de stormen van 1862-1863 eveneens zwaar beschadigd. Provinciale Staten besloten de uitslag van de prijsvraag van de Hondsbossche af te wachten alvorens over het herstel van zeewering voor Petten te beslissen. Hoofdingenieur Van Gendt ontwikkelde ondertussen ook nog een eigen plan. Dit werd door het Provinciaal Bestuur als uitgangspunt voor de reconstructie van de Pettemer Zeewering genomen.[38]

Het plan-Van Gendt stuitte echter op bezwaren van de kant van F.W. Conrad, hoofdinspecteur van de Waterstaat te Den Haag. Jhr. J.R.T. Ortt -de opvolger van de in 1867 wegens ziekte teruggetreden Van Gendt- was het geheel met de hoofdinspecteur eens. Hij raadde het door J.F.W. Conrad ontworpen plan aan zoals neergelegd in diens inzending op de prijsvraag van de Hondsbossche. Provinciale Staten lieten een commissie uit hun midden een rapport opstellen. In juli 1867 viel tenslotte de beslissing. De Staten machtigden GS tot uitvoering van het plan-Conrad. Bij dit besluit speelde mee dat men signalen had ontvangen dat het hoogheemraadschap op termijn hetzelfde plan zou aannemen.[39]

De in de lente van 1867 door dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden van de Hondsbossche vastgestelde politiek van kleine stappen werd door een paar buitengewoon stormachtige winters bruusk doorkruist (zie tabel 2). Vooral de winter van 1867-1868 was zeer slecht. Er vond toen een enorme afname van het strand plaats. De zeeëinden of koppen van de hoofden verloren hierdoor hun steun in het zand en de stenen kantelden weg. De Lange adviseerde evenwel de hoofden maar even te laten voor wat ze waren. Er was in de plannen geen rekening met dergelijke rampspoed gehouden. Daarom ontbrak gewoon de financiële ruimte om de hoofden te repareren. Bovendien was er altijd nog kans dat het strand tijdens een gunstig seizoen weer aangroeide. Het herstel van de hoofden zou dan veel goedkoper uitvallen.[40]

tabel 2: stormvloeden aan de Hondsbossche Zeewering met vloedstanden van 1,0 m boven volzee en hoger, 1840-1879.

periode	aantal stormvloeden
1840-1844	8
1845-1849	10
1850-1854	8
1855-1859	8
1860-1864	11
1865-1869	27
1870-1874	10
1875-1879	5

bron: archief Hoogheemraadschap van de Hondsbossche inv.nr. 803.

Gedurende de winter van 1868-1869 raasde wederom de ene na de andere zware storm over de zeewering. In de lente van 1869 waren van alle hoofden op drie na de koppen weggeslagen. Van sommige hoofden was van de oorspronkelijke lengte van 120 m nog maar 65 m over. Verder bleek dat het reeds meer dan een kwart eeuw oude paalscherm onbetrouwbaar was geworden.[41] Bij al deze ellende kwamen nog problemen met de invordering van de omslag. Die vroegen eveneens om onverdeelde aandacht van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden.

F.W. Conrad. J.F.W. Conrad was een oomzegger van deze andere telg uit het ingenieursgeslacht Conrad.

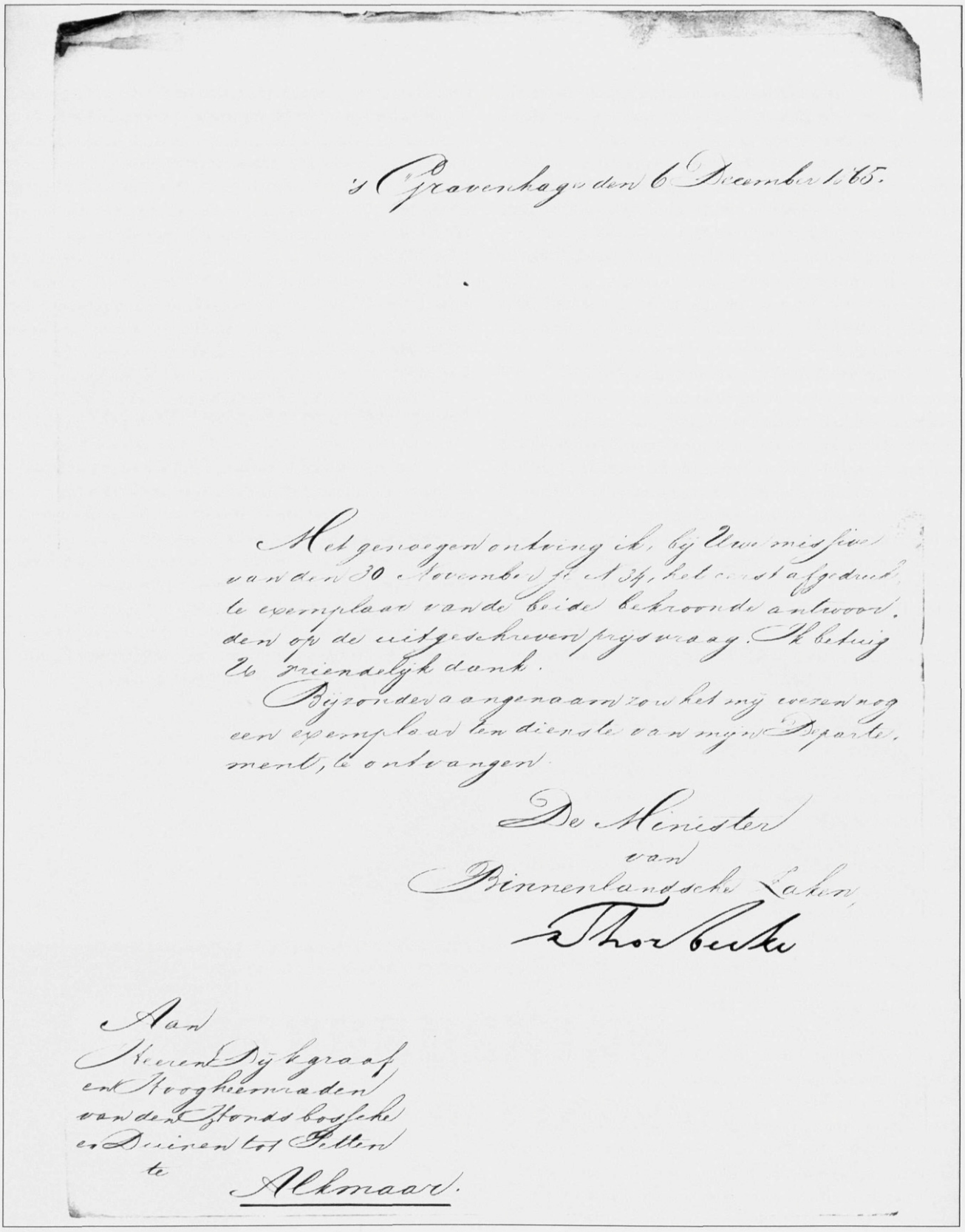

's Gravenhage den 6 December 1865.

Met genoegen ontving ik, bij Uwe missive van den 30 November jl. N 34, het eerst afgedrukte exemplaar van de beide bekroonde antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag. Ik betuig U vriendelijk dank.

Bijzonder aangenaam zou het mij wezen nog een exemplaar ten dienste van mijn Departement, te ontvangen.

De Minister
van
Binnenlandsche Zaken,
Thorbecke

Aan
Heeren Dijkgraaf
en Hoogheemraden
van den Ijzonds bossche
en Duinen tot Petten
te
Alkmaar.

Het hoogheemraadschap bood exemplaren van de bekroonde inzendingen aan tal van hoogwaardigheidsbekleders aan. Hier een persoonlijk door Thorbecke getekende bedankbrief.

Het Hondsbosschegeld

De regeling van de omslag van het hoogheemraadschap was zeer gecompliceerd. Het schuldplichtige gebied bestond in principe uit geheel Noord-Holland boven het IJ. De complete zuidoosthoek van de regio was echter vrijgesteld omdat men daar al zoveel dijken had te onderhouden. Verder blijkt er reeds aan het einde van de 15e eeuw een differentiatie naar een hoogste, middelste en laagste contributie te zijn. De landerijen in het hooggelegen Duinkavel -over het algemeen niet belast met het onderhoud van andere dijken- betaalden het volle pond. De landen in de kavels Waterland, Geestmerambacht en Schager- en Niedorperkoggen zaten in de middelste contributie en betaalden 25% minder. In Drechterland en de Vier Noorderkoggen -waar men met een lange en moeilijk te houden Zuiderzeedijk zat- was de contributie de helft van die in het Duinkavel.[42]

Het hoogheemraadschap sloeg verder niet direct de omslagplichtige landerijen aan, maar de dorps- en polderbesturen. Hierbij werd gebruik gemaakt van een in 1539 vastgestelde legger waarin ieder dorp op een bepaald quotum schuldplichtige morgens land was gesteld. De plaatselijke besturen moesten zelf maar zien hoe zij de hen opgelegde aanslag binnenkregen. Het gevolg was dat er een wirwar van lokale regelingen ontstond. Het kwam bijvoorbeeld regelmatig voor dat bepaalde landerijen wegens hun slechte kwaliteit niet, of slechts gedeeltelijk werden belast.[43]

Dergelijke regelingen deden niets af aan de hoofdelijke aansprakelijkheid van de lokale besturen voor de correcte afdracht van het Hondsbosschegeld. In 1845 werd dit nog eens in een nieuw Reglement op de invordering vastgelegd. Artikel 3 van dit reglement bepaalde zonder omhaal:

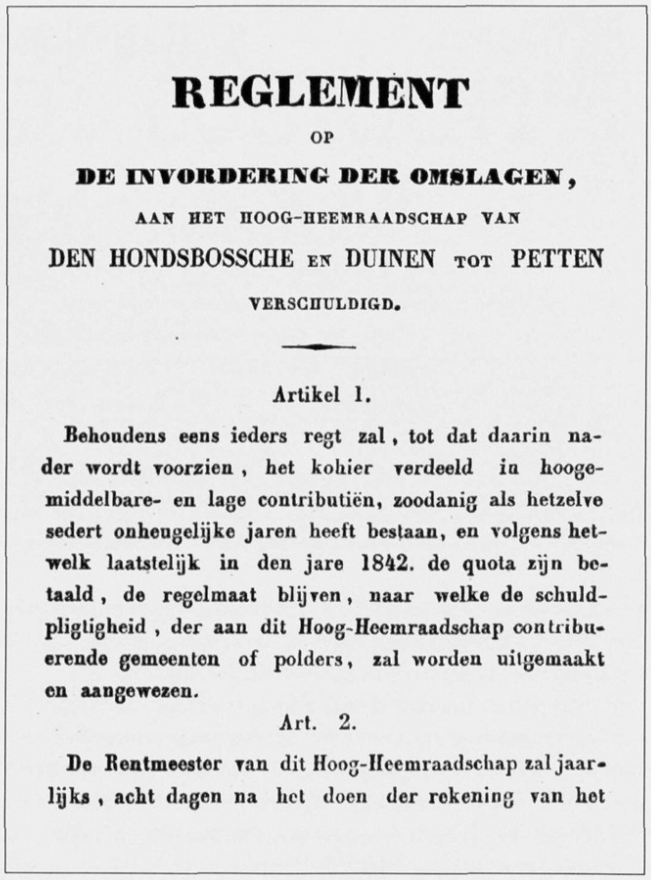

REGLEMENT

OP

DE INVORDERING DER OMSLAGEN,

AAN HET HOOG-HEEMRAADSCHAP VAN

DEN HONDSBOSSCHE EN DUINEN TOT PETTEN

VERSCHULDIGD.

Artikel 1.

Behoudens eens ieders regt zal, tot dat daarin nader wordt voorzien, het kohier verdeeld in hoogemiddelbare- en lage contributiën, zoodanig als hetzelve sedert onheugelijke jaren heeft bestaan, en volgens hetwelk laatstelijk in den jare 1842. de quota zijn betaald, de regelmaat blijven, naar welke de schuldpligtigheid, der aan dit Hoog-Heemraadschap contribuerende gemeenten of polders, zal worden uitgemaakt en aangewezen.

Art. 2.

De Rentmeester van dit Hoog-Heemraadschap zal jaarlijks, acht dagen na het doen der rekening van het

Titelblad van het Reglement op de invordering van 1845.

"Elk lid van het bestuur van eenige...schuldplichtige gemeente of polder...is hoofdelijk en als voor eene onverdeelbare schuld aansprakelijk voor de voldoening van het geheele quotum op de bepaalde termijnen...".[44]

Een weigerachtige gemeente en reorganisatie van het bestuur

De verhoging van de omslag met *f*1,24 naar *f*3,24 per bunder (hoogste contributie) in 1866 bracht het bestuur in conflict met Burgemeester en Wethouders (B en W) van Oosthuizen. De oorzaak van de moeilijkheden lag bij een interne regeling tussen de gemeente en de polders in de Zeevang. Die polders betaalden namelijk sinds jaar en dag een vast bedrag aan het gemeentebestuur voor de Hondsbossche lasten. Na de verhoging van de omslag was dit bedrag echter niet meer toereikend. Het Reglement op de invordering van het hoogheemraadschap impliceerde dat B en W het tekort uit eigen zak moesten aanvullen. Dit stelde hen namelijk persoonlijk garant voor de afdracht van het quotum van hun gemeente.[45]

Vanzelfsprekend voelde het college van B en W er niets voor om zelf het ontbrekende bij te passen. Het bestuur van het hoogheemraadschap maakte zich vervolgens op voor parate executie. In oktober 1867 schortte men deze procedure echter op naar aanleiding van een brief van GS. Die waren door de moeilijkheden met Oosthuizen in combinatie met andere klachten over het Hondsbosschegeld tot de conclusie gekomen dat herziening van de organisatie van de omslag dringend gewenst was. De Staten wilden die herziening opnemen in een compleet nieuw Reglement van bestuur voor het hoogheemraadschap.[46]

Het Provinciaal Bestuur was in 1867 al ruim 15 jaar bezig de Noordhollandse waterschapswereld een nieuw

KENNISGEVING.

De RENTMEESTER van het HOOG-HEEMRAADSCHAP van den *HONDSBOSSCHE* en *DUINEN TOT PETTEN*, bij het 12de art. van het reglement door Zijne Majesteit den 28. Junij 1840. goedgekeurd, bijzonder gelast zijnde *de striktste zorg te dragen, dat hij de kwota's der kavels rigtig, en niet nà den tot betaling bestemden tijd, ontvange;*

Geeft bij deze, overeenkomstig art. 2 van het reglement op de invordering der omslagen aan voorsz. Hoog-Heemraadschap verschuldigd, van den 21. April 1843., gearresteerd bij Z. M. besluit van den 2. October 1845, No. 14., kennis aan

het Gemeentebestuur van Oosthuizen

Kennisgeving aan het gemeentebestuur van Oosthuizen van de te betalen omslag.

gezicht te geven. Een en ander vloeide voort uit de grondwet van 1848 waarin een einde werd gemaakt aan een lange discussie over de positie van polders en (hoog)heemraadschappen in het staatsbestel. Hiertoe werd het concept van het waterschap ingevoerd. Verder bepaalde artikel 192 van de grondwet overduidelijk dat Provinciale Staten bevoegd waren om nieuwe waterschapsreglementen vast te stellen. In 1854 kwam het Algemeen reglement van bestuur voor de waterschappen in Noord-Holland tot stand waarin de principes van het nieuwe waterschapsbestuur werden vastgelegd. De Haarlemmer advocaat en griffier van de Staten G. de Vries Az. kan als de vader van dit reglement worden beschouwd.[47] Terugblikkend schreef De Vries in 1876 in zijn standaardwerk *Het dijks- en molenbestuur in Holland's Noorderkwartier:*

"De hervorming, waartoe de Staten zich geroepen zagen, had voornamelijk ten doel het waterschapsbestuur, waar het zich nog met het gemeentebestuur vereenigd vond, daarvan te scheiden en als zelfstandig bestuur te vestigen; voorts het beginsel van zelfregeering der belanghebbenden tot eene waarheid te maken; den invloed der ingelanden op het beleid der zaken...te verzekeren, en een geregeld geldelijk beheer te waarborgen".[48]

Inderdaad was de scheiding van gemeente en waterschap dringend vereist. In de gemeentewet van 1851 werd namelijk geen gewag gemaakt van een verplichting, laat staan een bevoegdheid van gemeentebesturen om waterschapslasten als de omslag van de Hondsbossche te innen. De Staten begonnen zodoende met de oprichting van speciale polderdistricten die ondermeer de invordering van de lasten van de grote hoogheemraadschappen van de gemeenten overnamen.[49] De instelling van polderdistricten was echter niet overal mogelijk. Daar waar polderdistricten ontbraken, ging het hoogheemraadschap in strijd met de gemeentewet op oude voet door met het aanslaan van de gemeentebesturen.

Naast de problemen met de invordering van de lasten speelde nog een andere reden mee bij het besluit van GS om aan een nieuw reglement te beginnen. De bestuursinrichting van het hoogheemraadschap stond op gespannen voet met het zojuist genoemd principe van *"zelfregeering der belanghebbendenî en de wens tot veiligstelling van den invloed der ingelanden op het beleid"*. Vooral de aanwezigheid van zes steden in het bestuur -waarvan er twee zelfs niet in het omslagplichtige gebied lagen- kon niet meer door de beugel. GS schreven dan ook dat zij met het nieuwe reglement *"eene geheele nieuwe inrigting van het bestuur van den Hondsbossche overeenkomstig de in den laatsten tijd aangenomen beginselen"* beoogden.[50]

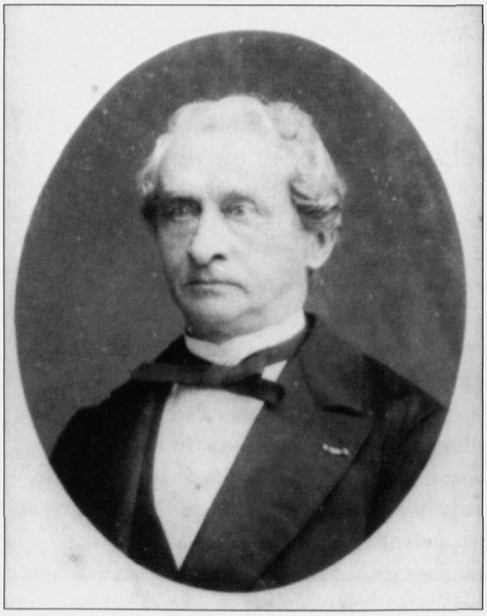

Mr. Gerrit de Vries Az. (1818-1900)

No. 762. Vijftiende Jaargang. 1869

PURMERENDER COURANT.

Zondag, 18 April.

Verschijnt Dingsdags en Zaturdags. Advertentiën in te zenden den vorigen dag, tot 's middags 2 ure. Ingezonden stukken liefst vroeger.

Abonnementsprijs ƒ 1.50 per 3 maanden, franco per post ƒ 1.80. Advertentiën van 1—5 regels 75 Ct., behalve 35 Ct. zegelregt.

Het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten.

VI.

Slaan wij thans een blik op den huidigen toestand, zooals de schuldpligtigheid zich uit de historische wording ontwikkeld heeft, en hare last thans gedragen wordt. Wij zullen daarbij volgen het kohier van den omslag

III. GEESTMERAMBACHT.
Omslag ƒ 2.43 per bunder.

	Grootte in Bunders.	Is aangeslagen voor Bunders.
Warmenhuizen (het Polderdistr. v.	1189.70.68	839.23.38.
Eenigenburg (het Best. der Banne.	178.77.80	140.75.20.
St. Maarten. "	596.98.86	439.85.—.
Haringcarspel (het Polderdistr. van	1400.22.25	967.67.—.
Westerblokker. (het Best. d. Banne	733.—.—	603.47.42.
Zwaag "	736.—.—	577.96.26.
Wervershoof "	405.81.49	284.14.31.
Venhuizen "	1047.—.—	761.82.02.
Hem "	800.—.—	554.49.68.
Wijdenes en Oosterleek " of pold.	671.85.98	560.36.89.
Schellinkhout " "	565.—.—	543.65.49.

Purmerender Courant, *18 april 1869. In het hoofdartikel worden tot in detail de gevolgen van de bunder-bundersgelijke omslag doorgerekend.*

In de genoemde brief van oktober 1867 somden GS meteen de belangrijkste punten van het nieuwe reglement op. Deze werden in een buitengewone vergadering van de hoofdingelanden van september 1868 uitgebreid besproken. De vergadering had vooral moeite met de door GS voorgestelde regeling van de omslag. De Staten wilden weliswaar de verdeling van de landerijen in drie klassen handhaven, maar verder moesten binnen die klassen de landerijen bunder-bunders- of hectare-hectaarsgelijk -dat wil zeggen naar evenredigheid van oppervlakte- worden aangeslagen. Juist die bunder-bundersgelijke omslag was geheel vreemd aan het oude systeem op basis van de uit 1539 daterende legger van het hoogheemraadschap. In die legger stond ieder dorp op een bepaald aantal schuldplichtige morgens (een Hondsbossche morgen is 0,94 ha). Doordat er allerlei vrijstellingen waren verleend, verschilde dat aantal morgens behoorlijk van de werkelijke oppervlakte. Kortom, een bunder-bundersgelijke omslag zou flinke veranderingen in de schuldplichtigheid geven. Men rekende bijvoorbeeld na dat het aandeel van het Duinkavel in de omslag van het hoogheemraadschap uitgaande van de oude legger ruim 33% bedroeg. Bij een bunder-bundersgelijke omslag zou dat maar liefst 42% worden.

Dit soort calculaties bracht het bestuur op het idee aan GS voor te stellen de kavels procentsgewijs aan te slaan. Hierbij moest dan natuurlijk worden vastgehouden aan de percentages berekend voor het oude stelsel. Binnen ieder kavel kon de heffing dan bunder-bundersgelijk geschieden. De Staten reageerden op 27 januari 1869. Zij zagen niets in het idee van het hoogheemraadschap. Zij wezen er terecht op dat het alleen maar verschuivingen in de schuldplichtigheid tussen de kavels voorkwam. Binnen de kavels konden zich nog steeds enorme wijzigingen voordoen in de quota van de gemeenten, polderdistricten en waterschappen. GS hielden daarom in het meegezonden concept-reglement aan hun eigen voorstel vast. Er was hier echter wel een regeling voor de vergoeding van eventuele schade van door de bunder-bundersgelijke omslag benadeelden aan toegevoegd.[51]

GS wensten dat dit concept-reglement ter inzage aan de ingelanden werd gelegd. Eventuele bij het bestuur ingekomen bezwaarschriften moesten voorzien van de eigen beschouwingen naar Haarlem worden gestuurd. Er kwamen inderdaad diverse bezwaarschriften binnen. Hier zal de verschijning van een brochure en een serie artikelen in de Purmerender Courant waarin de financiële consequenties van het ontwerp-reglement haarfijn werden doorgerekend wel het nodige aan hebben bijgedragen.[52]

Door het overlijden van dijkgraaf De Lange op 21 april 1869 was het bestuur niet tot een snelle reactie in staat. Eind juni vond er een vergadering van de hoofdingelanden plaats ter opstelling van een voordracht van een nieuwe dijkgraaf aan de Koning. Tijdens deze vergadering sprak men echter vooral over de slechte toestand van de hoofden. Er werd een speciale commissie ingesteld die een advies moest uitbrengen over wat men met de zeewering aan moest. Voorts besloot de vergadering de nominatie van een nieuwe dijkgraaf drie maanden uit te stellen.[53]

Het advies van de commissie werd in september 1869 tijdens een nieuwe vergadering uitgebreid besproken. Één ding was duidelijk: zonder financiële hulp van het Rijk en de Provincie redde men het niet. De commissie opperde zelfs een poging te ondernemen om de zeewering bij het Rijk onder te brengen. Inderdaad besloten de hoofdingelanden een adres in deze zin aan de Koning te richten. Verder werd dan nu een nominatie voor een dijkgraaf opgesteld. Ondertussen had het Tweede Kamerlid C. van Foreest zich kandidaat gesteld, na het bestuur via een van de hoogheemraden te hebben gepolst. Van Foreest werd met negen tegen twee stemmen als eerste op de voordracht geplaatst. Bij K.B. van 25 november 1869 werd hij inderdaad tot dijkgraaf van het hoogheemraadschap benoemd.[54]

Cornelis Van Foreest: een landjonker van de oude stempel[55]

Jhr. mr. Cornelis van Foreest (1817-1875), heer van Schoorl, Groet en Kamp, stamde uit een oud en vooraanstaand Noord-Hollands regentengeslacht. Hij maakte naam door zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer voor het kiesdistrict Alkmaar. Van Foreest wist zijn kamerzetel -op een kleine onderbreking in 1869-1870 na- van 1853 tot zijn dood te behouden. Dit had hij te danken aan de uitstekende naam van het geslacht Van Foreest, zijn goede relaties als grootgrondbezitter in agrarische kringen en zijn inspanningen ten behoeve van de zending.

In de kamer ontpopte Van Foreest zich als een ultraconservatief die het liberalisme diep verafschuwde. In een satirisch parlementair portret uit 1869 werd hij als volgt neergezet:

"Eenmaal in het jaar staat een geharnast ridder uit den ouden tijd op van zijne zitplaats op de hoogste banken van de Raadzaal op het Binnenhof en trekt, met open vizier en gevelde lans, te veld tegen al wat tot den geest des tijds behoort en liberaal heet. Het vlaggetje dat zijn lans versiert, draagt het woord: REACTIE op staatkundig en economisch terrein tot opschrift".[56]

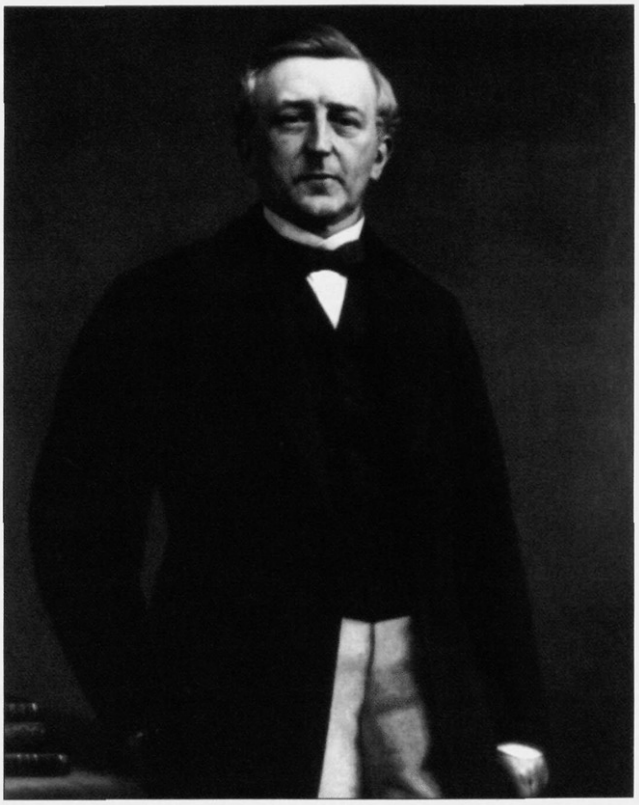

Cornelis van Foreest. Dit portret werd na zijn dood in 1875 geschilderd en door de douairière Van Foreest ter nagedachtenis aan het hoogheemraadschap geschonken. Het hangt nu in het gebouw van de Dienst Centrale Omslagheffing te Alkmaar.

Van Foreest lag regelmatig overhoop met Thorbecke, de grote liberale staatsman. Thorbecke wist Van Foreest overigens tijdens het debat rond de afschaffing van de eeuwenoude accijns op het slachten van vee in 1853 fraai de wind uit de zeilen te nemen. Van Foreest was natuurlijk mordicus tegen de afschaffing van de accijns en kwam tijdens het debat met de aanname *"gesteld, mijne Heeren, er was maar één koe..."*.[57] Thorbecke antwoordde hierop dat Van Foreest ook nog die ene koe moest wegdoen om gelijk te hebben.

Uit Van Foreests starre conservatisme mag niet worden afgeleid dat hij moeilijk in de omgang was. Integendeel, zijn opvolger in het ambt van dijkgraaf, D.F. van Leeuwen, beschreef hem juist als buitengewoon beminnelijk. Hij tekende daarbij wel aan dat Van Foreest nooit ofte nimmer zijn overtuiging aan die beminnelijkheid opofferde.[58]

Naast het lidmaatschap van de Tweede Kamer en het dijkgraafschap van de Hondsbossche vervulde Van Foreest nog diverse andere ambten. Hij was ondermeer penningmeester van de Zijpe en Hazepolder, hoofdingeland en heemraad van de Anna Paulownapolder en schoolopziener. Ook op maatschappelijk terrein liet hij zich niet onbetuigd. Zo vervulde hij jarenlang het voorzitterschap van de Hollandse Maatschappij van Landbouw en het Alkmaarse departement van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen.

Van Foreest contra Conrad

In zijn sollicitatiebrief schreef Van Foreest dat hij lang had getwijfeld alvorens zich kandidaat te stellen. Dit hoeft niet te verbazen. De voorwerken van de zeewering -paalscherm en strandhoofden- waren er slecht aan toe. Alleen de dijk verkeerde in goede staat dankzij het onder De Lange uitgevoerde verzwaringsprogramma. Hij werd verder geconfronteerd met een bestuur dat duidelijk de moed had verloren.

Van Foreest zat niet bij de pakken neer. Hij ontplooide een enorme activiteit. In maart 1870 presenteerde de nieuwbakken dijkgraaf in het dagelijks bestuur een door hem persoonlijk ontwikkeld plan voor de reconstructie van de zeewering. Dit had hij meteen maar laten drukken en in de vorm van een brief aan de hoofdingelanden toegezonden. Die zullen zeker van de opvattingen van hun nieuwe dijkgraaf hebben opgekeken. Want hoewel Van Foreest -nauwelijks vier maanden in functie- ronduit toegaf een beginneling in de „zeeweringkunde" te zijn, verwierp hij toch in beleefde termen het winnende plan van Conrad uit 1864. Hij wees er daarbij wel op dat Conrad bij de prijsvraag van de bestaande toestand had moeten uitgaan. Van Foreest had zich eenvoudig de vraag gesteld welk stelsel het beste was en op deze wijze was hij tot de slotsom gekomen dat *"...niet langer door*

paalwerk en andere middelen een daarachter gelegen zanddijk moet worden beschermd, maar dat die dijk zelf zoo sterk moet worden gemaakt, dat paalwerk en andere kostbare verdedigingsmiddelen overbodig zijn".[59]

Om dit doel te bereiken stelde Van Foreest een tot 4,50 m boven volzee reikende basaltglooiing voor, dwars over het oude, af te zagen paalscherm heen. Dit stelsel bood volgens Van Foreest belangrijke voordelen. Het was niet alleen sterker en goedkoper in de aanleg, maar het zou bovendien veel minder onderhoud vergen. De dijkgraaf waagde het ook nog te twijfelen aan het nut van de hoofden. Dat was naar zijn mening helemaal niet zo onomstreden als algemeen werd aangenomen. Hij wilde dan ook omtrent het herstel van de hoofden nog geen voorstellen doen.

Voorts trok Van Foreest in zijn brief fel van leer tegen de slappe stemming in het bestuur. Hij had weliswaar begrip dat de slechte toestand van de zeewering *"een oogenblik van moedeloosheid"* had doen ontstaan, maar in stevige taal deelde hij de hoofdingelanden mede hier absoluut niet in mee te kunnen gaan:

"Neen mijne Heeren! het komt mij voor dat wij er niet op mogen aandringen dat het Rijk de zorg voor onze werken overneme. De geschiedenis van ons Hoogheemraadschap...is te eervol dan dat zij zulk een einde nemen mag... Van ons, dunkt mij, moet niet kunnen worden vermeld dat wij, onwaardige zonen van een krachtig voorgeslacht, de armen slap hebben laten hangen en aan anderen de strijd hebben overgedragen, omdat het ons aan energie ontbrak, die nog langer te voeren".

Het antwoord van Conrad -inmiddels aangesteld als hoofdingenieur in Zeeland- bleef niet lang uit. Van Foreest had overigens deskundigen uitdrukkelijk uitgenodigd hun mening te geven. Conrad wees er allereerst op dat een steenglooiing zonder golfbrekers volgens zijn inzichten niet bestand was tegen Noordzeestormen. In Van Foreests glooiing dienden daarom om de drie meter rijen golfbrekers te worden ingeslagen. Hier kon pas vanaf geweken worden als de kracht van de golven op een andere wijze -door een buitenberm- werd gebroken.

Verder verweet Conrad Van Foreest de gouden regel van de waterbouwkunde te hebben verwaarloosd dat de golven nooit eensklaps, maar altijd geleidelijk moest worden opgevangen voordat zij bij de eigenlijke waterkering kwamen. Volgens Conrad zouden de golven namelijk op Van Foreests steenglooiing over korte afstand worden gebroken. Het terugstromende water ontmoette dan de volgende golf. Verwoestende woelingen konden dan niet uitblijven. Hij hield daarom vast aan zijn eigen plan uit 1864. Hierbij werden de golven immers door open paalwerk gebroken. Vervolgens kon het water rustig uitlopen over een met klei beklede vlakke berm. Conrad sprak zelfs van een *"onverantwoordelijken daad"* indien men de kans liet lopen om ook aan de Hondsbossche een dergelijke golfbreker -het oude paalscherm kon daarvoor uitstekend worden aangepast- te plaatsen. Aan Van Foreests twijfel over de hoofden maakte hij weinig woorden vuil. Hun nut was volgens Conrad evident. Tenslotte bestreed hij Van Foreests begroting. Die was veel te laag.

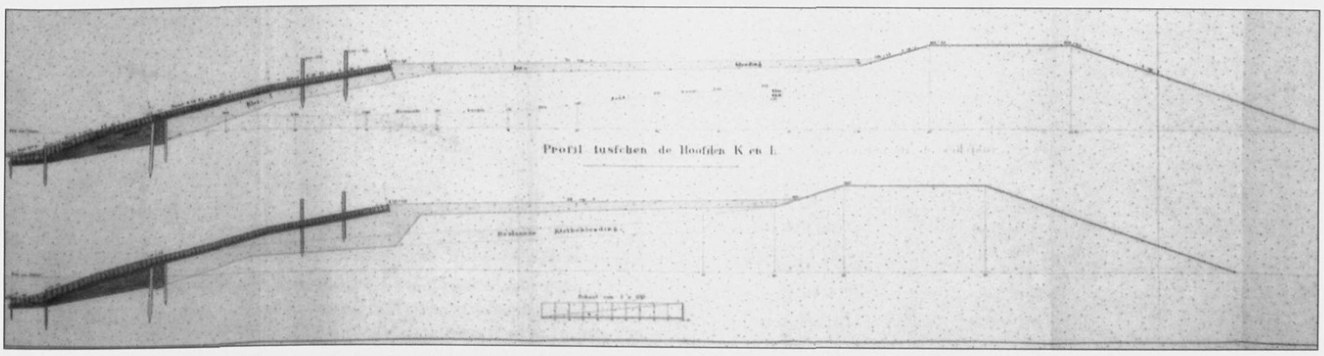

Het plan-Van Foreest. Dit profiel was opgenomen in zijn brief aan de hoofdingelanden van maart 1870.

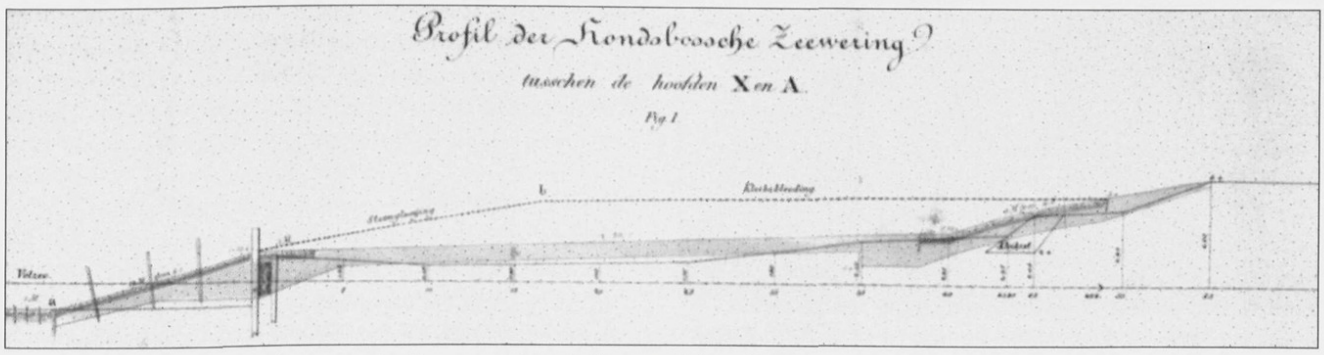

Nog eens het plan-Conrad, nu zoals opgenomen in zijn eerste reactie op de ideeën van dijkgraaf Van Foreest.

Van Foreest was er de man niet na om het hierbij te laten. Op 21 mei stuurde hij een lange reactie naar Conrad. Hierin bestreed hij fel het door Conrad te berde gebrachte. Van het inslaan van rijen golfbrekers in zijn steenglooiing wilde Van Foreest niets weten. Juist daardoor zouden de golven plotseling in hun loop worden gestuit. De benodigde tienduizenden palen betekenden verder evenzovele aangrijpingspunten voor de zee om de basaltzuilen los te wrikken.

Het plan-Conrad verwees Van Foreest verder opnieuw -nu in gespierde taal- naar de prullebak. Hij gaf toe dat een doorbraak ook bij dit stelsel hoogst onwaarschijnlijk was, maar dit was niet voldoende. Van Foreest wierp Conrad voor de voeten:

"Bij toepassing nu van uwe geneeswijze moge de patient dan al niet bezwijken, maar hij blijft even sukkelend als vroeger, voortleven. Want waarlijk sukkelen -ik weet er geen beter woord voor te vinden- is wat er thans aan de Pettemer zeewering geschiedt".

Daar was immers al gebleken dat de met zoden beklede brede kleiglooiing achter het open paalscherm voortdurend onderhoud vroeg. Steeds maar weer moest die glooiing worden aangevuld, van nieuwe zoden voorzien en van verstikkende schelpen ontdaan worden.

Conrad liet dit niet over zijn kant gaan. Hij beklaagde zich in juni in een nieuwe brief over Van Foreests *"scherpe volzinnen"*. Voorts bestreed hij nogmaals de opvattingen van de dijkgraaf ten aanzien van de hoofden. Van Foreest had namelijk in zijn reactie aangegeven meer en meer aan de hoofden te twijfelen. Conrad besloot met de opmerking dat wat hem betrof de zaak nu was afgedaan en dat hij de verdere behandeling graag aan zijn collega, de al genoemde hoofdingenieur Ortt, overliet.

Van Foreest wenste echter het laatste woord. Begin juli schreef hij nog eens aan Conrad. Van hoofden wilde hij nu definitief niets meer weten. Hoofden dienden als strandverdediging, en van een strand was inmiddels aan de Hondsbossche geen sprake meer. De oude zanddijk was zonder strand hoe dan ook onhoudbaar. Daarom diende van het geheel van werken gericht op de defensie van een voorland -hoofden, paalschermen, buitenbermen etcetera- te worden afgezien. Dijkverdediging door steenglooiing en oeververdediging door steenbezettingen waren nu geraden. Dat Conrad zich aan de toon van zijn brieven had gestoord, was niet van werkelijk belang. Van Foreest was van mening dat *"zulke persoonlijke quaestiën...in een strijd over groote algemene belangen...op den achtergrond [behooren] te treden"*.

Inderdaad kunnen er op grond van onze huidige inzichten vraagtekens worden gezet bij het nut van hoofden. Zij hebben namelijk een verdere verdieping van de onderzeese oever gedurende de afgelopen honderd jaar niet kunnen verhinderen. Om het gevaar van verdere strandverlaging en onderspoeling van de zeewering te voorkomen, moest de vooroever van de Hondsbossche door middel van bestortingen worden vastgelegd. De Quartel had overigens dit soort maatregelen in de vorm van *"laagwaterbezettingen"* al aangekondigd.[60]

J.F.W. Conrad in 1896. Tijdens een excursie naar de Zeewering in 1881 zwaaide Conrad aan „den ridderlijken Van Foreest" lof toe voor diens open en eerlijke optreden in de twist rond de reconstructie. Daardoor waren beide heren persoonlijk toch steeds op vriendschappelijke voet gebleven.

Van Foreest contra de Provincie en het Rijk [61]

Ondertussen was het bestuur van het hoogheemraadschap nog steeds niet tot een definitief besluit over de reconstructie van de zeewering gekomen. Nadat begin mei 1870 duidelijk was geworden dat het Rijk niets voor overname van de Hondsbossche voelde, probeerde Van Foreest op 14 juni spijkers met koppen te slaan. Hij stelde ronduit voor tot uitvoering van het door hem ontwikkelde plan te besluiten en daarvoor subsidie aan te vragen. De vergadering -die volledig op de hoogte was van zijn pennenstrijd met Conrad- ging echter niet met hem mee. De hoofdingelanden weifelden. Er was verder onvrede over het feit dat de dijkgraaf de zaken niet van te voren met de hoogheemraden had besproken. Tijdens een schorsing van de vergadering vond alsnog overleg tussen Van Foreest en de hoogheemraden plaats. Na de schorsing stelden de hoogheemraden voor in ieder geval een verzoekschrift om subsidie in te dienen en de plannen van de dijkgraaf met dit verzoek mee te zenden. De hoofdingelanden stemden hiermee in. Zo werd de beslissing min of meer in handen van de Provincie gelegd, die de plannen hoe dan ook moest goedkeuren.

Op de zesde oktober vond dan eindelijk de beslissende vergadering plaats. Van de Provincie en het Rijk was ondertussen bericht ontvangen dat er niet over subsidie kon worden beslist zolang er geen duidelijk reconstructieplan was vastgesteld. Het plan-Van Foreest -inmiddels door de hoogheemraden onderzocht en aanbevelenswaardig bevonden- werd door de hoofdingelanden aangenomen. Wel stonden zij op het herstel van de hoofden.[62]

Nog dezelfde dag ging een hernieuwde subsidieaanvraag met alle plannen de deur uit. In mei 1871 kwam het antwoord binnen. GS hadden behoorlijk moeite met het plan-Van Foreest. Waarom moest er aan de Hondsbossche nu een ander stelsel worden gevolgd dan dat van Conrad? De deugdelijkheid daarvan was immers aan de Pettemer Zeewering reeds gebleken. Bovendien verdiende het natuurlijk de voorkeur dat de kustverdediging van Petten tot Kamperduin over de gehele lengte op dezelfde wijze zou worden ingericht. De om advies gevraagde hoofdingenieur van Noord-Holland Ortt moest evenwel toegeven *"...dat er geen voldoenden grond bestaat, om à priori te besluiten, dat met het door het dijksbestuur vastgestelde werk, geen...afdoende verdediging zal worden verkregen"*. Toch adviseerden GS aan Minister van Binnenlandse Zaken Thorbecke de navolging van het stelsel van de Pettemer als voorwaarde voor de verlening van de subsidie te stellen.

Dit ging Thorbecke echter te ver. Wel begeerde hij dat GS namens hem nadrukkelijk de aandacht op de wenselijkheid van het aanhouden van het stelsel-Conrad zouden vestigen. Verder ontleende hij de hoogte van de subsidie hieraan. Die stelde hij op 400.000 gulden, één vierde van de reconstructiekosten bij toepassing van het plan-Conrad. Dit bedrag zou in vijf gelijke jaarlijkse termijnen ter beschikking worden gesteld. Tenslotte verbond Thorbecke aan de verlening van de subsidie de voorwaarde dat de hoofden in de toekomst op lengte werden onderhouden. De Provincie legde zich hier schoorvoetend bij neer en verleende op zijn beurt eveneens een subsidie van vier ton.

Natuurlijk had Van Foreest aan de door GS overgebrachte dringende aanbeveling van Thorbecke geen boodschap. Hij wees nog eens op de veel lagere onderhoudskosten van zijn steenglooiing. Verder was het nu eenmaal zo dat de Hondsbossche -lengte 4,5 km- de grootste kustverdediging bij Petten was. Dat de *"kleine uitgestrektheid"* van de 600 m lange Pettemer Zeewering op een andere wijze werd verdedigd kon toch geen reden zijn om van een plan af te zien dat het bestuur van het hoogheemraadschap het beste leek.

De kosten van de complete reconstructie werden op 1,7 miljoen geraamd. Het hoogheemraadschap zelf kon vier ton opbrengen bij spreiding van de werken over vijf jaar. Men zat dus na aftrek van de subsidies nog met een gat in de begroting van een half miljoen. Dit tekort dekte het hoogheemraadschap uit leningen.

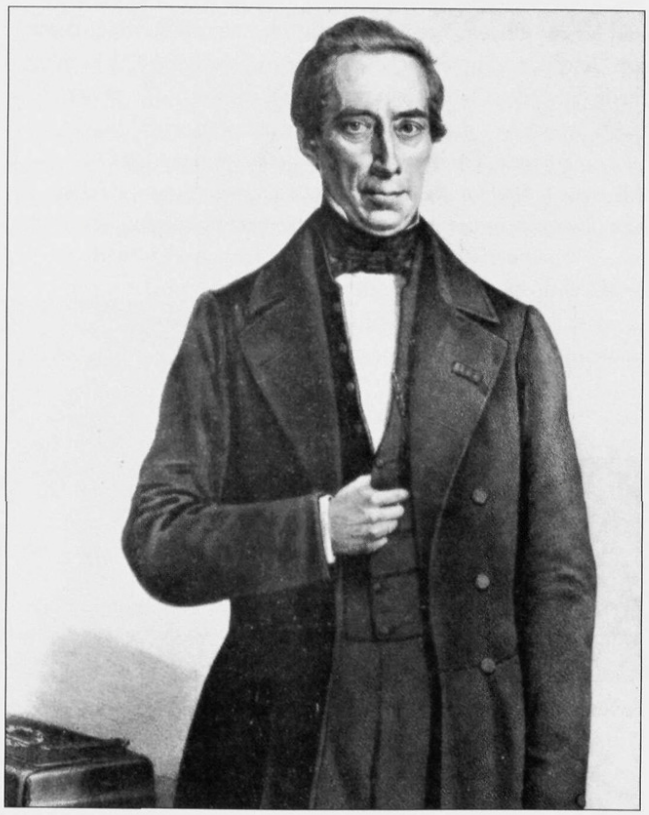

Thorbecke. Hij besliste in laatste instantie over het plan- Van Foreest.

De uitvoering van de werken

Op acht februari 1872 vond in het logement De Toelast te Alkmaar eindelijk de aanbesteding van de eerste tranche van de werken plaats. Die bestond uit:

- de reconstructie van alle 29 hoofden;
- het aanbrengen van een steenglooiing op het noordelijke gedeelte van de dijk;
- de bouw van sluizen in de Dromer- en Slaperdijk;
- het leggen van een brug over, en het uitdiepen van de vaarweg naar de zeewering.

De twee laatstgenoemde werken hielden verband met de aanvoer van de enorme hoeveelheden basalt, rijs, hout, zand, klei en andere benodigde materialen. De inschrijvingen zaten echter allemaal ruim boven de begroting. Men besloot vervolgens de voorwaarden wat te versoepelen en het opnieuw te proberen. Deze tweede besteding vond op 27 februari plaats. Nu slaagde het bestuur erin de genoemde werken aan te besteden aan Jan van Haaften, aannemer te Sliedrecht, voor 978.000 gulden. In maart 1873 werd aan hem onderhands ook het leggen van de steenglooing op het middendeel gegund en wel voor 780.000 gulden.[63]

Van Haaften bleek een betrouwbare partner. Hij ging met grote voortvarendheid aan de slag. In de zomermaanden had hij tot 400 man aan het werk. Het werkvolk vond direct aan de dijk onderdak in keten. Eind september 1873 konden reeds de werken worden afgeschouwd die eigenlijk pas op de eerste november moesten worden opgeleverd. Alles bleek perfect in orde. De ingenieur van het arrondissement Alkmaar J. Wellan -bij de afschouw aanwezig- gaf zelfs van zijn „bijzondere ingenomenheid" over de uitvoering kennis.[64]

Toch verliep de reconstructie niet geheel zonder strubbelingen. Aan het einde van 1874 kwam het tot een vervelend verschil van mening tussen Van Foreest en de hoofdingeland van de Schager- en Niedorperkoggen, K. Breebaart, en de inmiddels tot hoogheemraad uit hetzelfde kavel benoemde H. Koomen. Op de vergadering van hoofdingelanden van november van dat jaar kwam de aanbesteding van de laatste tranche van de reconstructiewerken -de steenglooiing op het zuidelijke gedeelte en de aansluiting op het Kamperduin- aan de orde. Breebaart en Koomen konden zich niet met het bestek verenigen. Zij hadden op de dijk een ander profiel uitgezet. Dit was iets steiler waardoor de steenglooiing bij dezelfde breedte tot 5,0 m boven volzee kon reiken. Bovendien wensten zij verhoging van het laatste dijkvak met 1,0 m tot 7,0 m boven volzee. Voorts stelden de twee hoofdingelanden voor het middendeel -waar Van Haaften al druk bezig was- eveneens volgens hun voorstel te reconstrueren. In maart 1875 deponeerden beide heren tenslotte nog een plan tot het aanbrengen van een klinkerbekleding op de dijkskap. Reden voor al deze wijzigingsvoorstellen was dat zij vreesden dat er bij zware storm wel eens golven over de dijk zouden kunnen slaan.[65]

Samengevat ging het om weinig ingrijpende aanpassingen. Van Foreest zag dat echter anders. Hij verzette zich met hand en tand tegen de voorstellen van Breebaart en Koomen, die hij zeker als een aanval op zijn zelf ontwikkelde plan moet hebben gevoeld. Toch stemde de algemene vergadering van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden van maart 1875 -met alleen Van Foreests stem tegen- met de voorstellen van Breebaart en Koomen in.[66]

Op 22 mei 1875 overleed Van Foreest plotseling in Den Haag. Zijn heengaan werd door het bestuur diep betreurd. De zaken stonden echter zo goed op de rails dat Van Foreests verscheiden zonder moeilijkheden opgevangen kon worden. In juni werden de laatste werken onderhands voor 380.000 gulden aanbesteed aan Leendert van Haaften, die de zaken van zijn inmiddels gestorven broer Jan had overgenomen.[67]

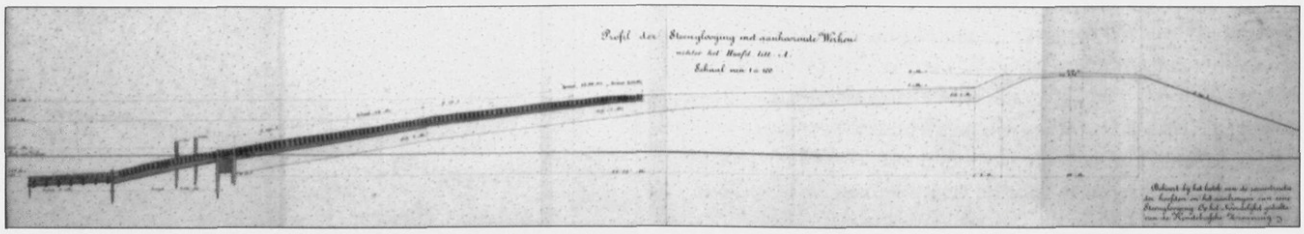

Het definitieve profiel van de zeewering, opgenomen in het bestek van de reconstructiewerken.

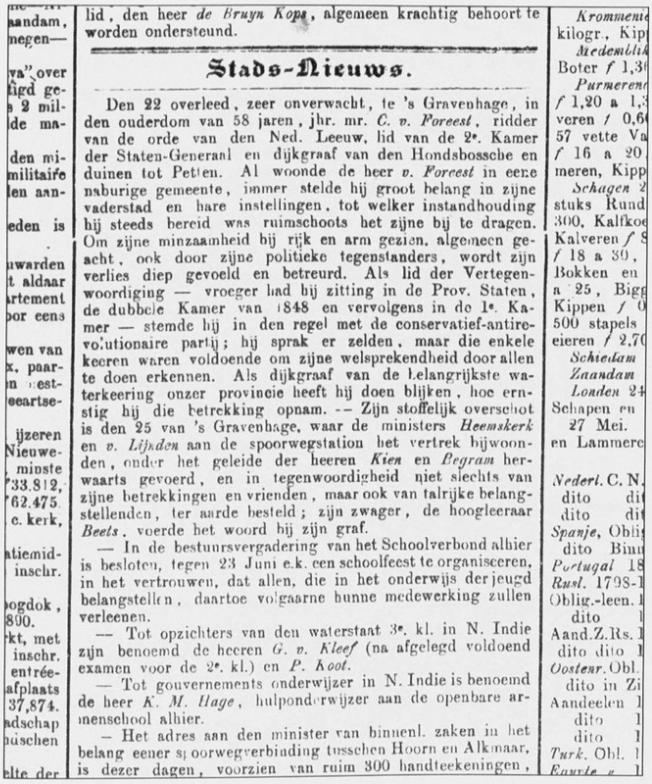

lid, den heer *de Bruyn Kops*, algemeen krachtig behoort te worden ondersteund.

Stads-Nieuws.

Den 22 overleed, zeer onverwacht, te 's Gravenhage, in den ouderdom van 58 jaren, jhr. mr. *C. v. Foreest*, ridder van de orde van den Ned. Leeuw, lid van de 2e. Kamer der Staten-Generaal en dijkgraaf van den Hondsbossche en duinen tot Petten. Al woonde de heer *v. Foreest* in eene naburige gemeente, immer stelde hij groot belang in zijne vaderstad en hare instellingen, tot welker instandhouding hij steeds bereid was ruimschoots het zijne bij te dragen. Om zijne minzaamheid bij rijk en arm gezien, algemeen geacht, ook door zijne politieke tegenstanders, wordt zijn verlies diep gevoeld en betreurd. Als lid der Vertegenwoordiging — vroeger had hij zitting in de Prov. Staten, de dubbele Kamer van 1848 en vervolgens in de 1e. Kamer — stemde hij in den regel met de conservatief-antirevolutionaire partij; hij sprak er zelden, maar die enkele keeren waren voldoende om zijne welsprekendheid door allen te doen erkennen. Als dijkgraaf van de belangrijkste waterkeering onzer provincie heeft hij doen blijken, hoe ernstig hij die betrekking opnam. -- Zijn stoffelijk overschot is den 25 van 's Gravenhage, waar de ministers *Heemskerk* en *v. Lijnden* aan de spoorwegstation het vertrek bijwoonden, onder het geleide der heeren *Kien* en *Begram* herwaarts gevoerd, en in tegenwoordigheid niet slechts van zijne betrekkingen en vrienden, maar ook van talrijke belangstellenden, ter aarde besteld; zijn zwager, de hoogleeraar *Beets*, voerde het woord bij zijn graf.

— In de bestuursvergadering van het Schoolverbond alhier is besloten, tegen 23 Juni e.k. een schoolfeest te organiseeren, in het vertrouwen, dat allen, die in het onderwijs der jeugd belangstellen, daartoe volgaarne hunne medewerking zullen verleenen.

— Tot opzichters van den waterstaat 3e. kl. in N. Indie zijn benoemd de heeren *G. v. Kleef* (na afgelegd voldoend examen voor de 2e. kl.) en *P. Koot*.

— Tot gouvernements onderwijzer in N. Indie is benoemd de heer *K. M. Hage*, hulponderwijzer aan de openbare armenschool alhier.

— Het adres aan den minister van binnenl. zaken in het belang eener spoorwegverbinding tusschen Hoorn en Alkmaar, is dezer dagen, voorzien van ruim 300 handteekeningen,

Artikel in de Alkmaarsche Courant *van 30 mei 1875 over het overlijden van dijkgraaf Van Foreest in Den Haag. Zijn zwager, de van de Camera Obscura bekende Nicolaas Beets, sprak de grafrede uit.*

Het logement De Toelast aan de Koorstraat in Alkmaar, circa 1860. Aan het einde van de straat de in 1874 gesloopte Kennemerpoort.

De Koning benoemde D.F. van Leeuwen (1826-1895) -officier van justitie van de Alkmaarse rechtbank- tot Van Foreests opvolger. Deze stelde op de eerste door hem voorgezeten algemene vergadering van november 1875 een verhoging van de kap van de dijk tot 7,0 m boven volzee voor over de complete lengte. Dit werk werd op 27 februari 1877 -samen met het éénjarig onderhoud van alle werken van het hoogheemraadschap- voor *f*84.900,- aanbesteed aan aannemer D. Fool uit Hoorn.[68]

Van Haaften rondde het enorme karwei in de winter van 1876-1877 af. Op 21 februari 1877 vond de afschouw van de laatste reconstructiewerken plaats. Alles werd prima in orde bevonden. Zowel de Minister van Binnenlandse Zaken als GS werden in verband met de subsidies direct door Van Leeuwen van de voltooiing van de reconstructie op de hoogte gesteld.[69]

In september kwam hoog bezoek de Hondsbossche in ogenschouw nemen. Op de 24e arriveerde de Commissaris des Konings mr. H.H. baron Röell met een commissie uit GS, de in 1874 weer in Noord-Holland benoemde Conrad en arrondissementsingenieur Wellan te Kamperduin. Dijkgraaf Van Leeuwen en twee hoogheemraden wachtten het gezelschap op en samen reed men langs de zeewering naar het gemenelandshuis waar enige verfrissingen werden gebruikt. Vervolgens aanvaardde men de terugreis naar Alkmaar. Daar bood het hoogheemraadschap een maaltijd aan in het logement De Toelast. Na afloop betuigde Röell zijn bijzondere tevredenheid met de toestand van de zeewering. Van Leeuwen merkte naderhand in de vergadering van hoogheemraden op dat er tot zijn groot genoegen door beide ingenieurs geen enkele kanttekening bij Röells woorden was geplaatst.[70]

Mr. D.F. van Leeuwen, de opvolger van Cornelis van Foreest. Van Leeuwen werd op zijn beurt in 1896 opgevolgd door Cornelis' zoon Pieter, de allerlaatste dijkgraaf van het in 1921 opgeheven hoogheemraadschap.

Van Foreest en het nieuwe reglement

Bij zijn aantreden als dijkgraaf had Van Foreest nog een zaak aangetroffen die geen uitstel lijden kon. Dat was de kwestie van het nieuwe reglement. Zoals we hebben gezien had het bestuur op last van GS een ontwerp-reglement ter inzage moeten leggen waar het zelf niet achter stond. Verder was er door de dood van De Lange niets gedaan aan de door de Staten verzochte beschouwing over dit ontwerp en de ingekomen bezwaarschriften. Bovendien was men met B en W van Oosthuizen geen stap verder gekomen. Zij weigerden hardnekkig te betalen.

Van Foreest zette zich direct aan de beschouwing voor GS. In januari 1870 werd dit stuk door de hoogheemraden vastgesteld en naar Haarlem verzonden. In zijn beschouwing herhaalde Van Foreest de eerdere bezwaren en wees hij nogmaals op het voorstel van het bestuur uit 1868. Verder had hij grote bedenkingen over de regeling tot vergoeding van eventueel door ingelanden bij de invoering van de bunder-bundersgelijke omslag geleden schade. Die regeling was zo vaag dat hij zeker tot eindeloze verwikkelingen en processen aanleiding zou geven. Bovendien wenste Van Foreest dat GS de schadevergoeding eens berekenden. Schattingen wezen namelijk uit dat het om een enorm bedrag ging. Het was tenslotte hoe dan ook onredelijk dat degenen die voor een vergoeding in aanmerking kwamen die voor een belangrijk deel via de omslag weer zelf op moesten brengen.[71]

GS namen ruim de tijd voor hun reactie. Pas twee jaar later, in januari 1872, werd weer bericht uit Haarlem ontvangen. De Staten waren er nu van overtuigd dat er inderdaad *"gewigtige bezwaren"* waren tegen de wijze waarop zij de omslag wilden regelen. Het voorstel van het hoogheemraadschap deugde echter ook niet. Zoals reeds terecht door de Staten was aangevoerd, zorgde dit er alleen voor dat de schuldplichtigheid van de kavels ongewijzigd bleef. Binnen de kavels konden zich bij een bunder-bundersgelijke omslag nog steeds grote verschuivingen voordoen. GS stelden daarom voor tot op het plaatselijk niveau de bestaande toestand te bevriezen. In een meegestuurd nieuw ontwerp-reglement bepaalden zij zodoende tot maar liefst drie decimalen achter de komma hoeveel iedere gemeente of waterschap in het aandeel van het betreffende kavel moest opbrengen. Om alles werkelijk bij het oude te houden, bevatte het ontwerp ook nog een omschrijving van de schuldplichtige landerijen in elke gemeente waar de invordering nog in handen van B en W was. Naast Oosthuizen ging het hierbij om Akersloot, Alkmaar, Beverwijk, Castricum, Heemskerk, Heiloo, Limmen, Uitgeest, Velsen en Wijk aan Zee en Duin.[72]

In de genoemde elf gemeenten droegen de Staten de invordering rechtstreeks aan het hoogheemraadschap op. B en W werden dus van deze taak ontheven. Dijkgraaf en

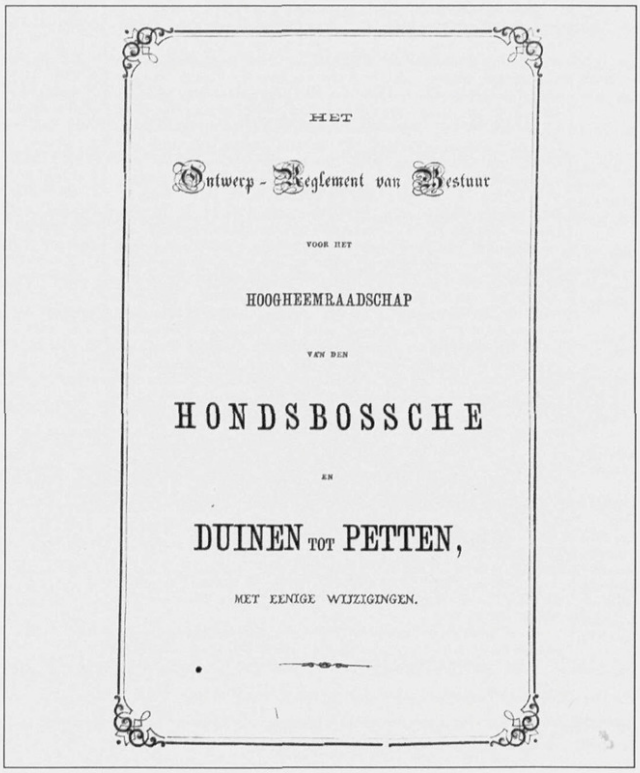
HET

Ontwerp-Reglement van Bestuur

VOOR HET

HOOGHEEMRAADSCHAP

VAN DEN

HONDSBOSSCHE

EN

DUINEN TOT PETTEN,

MET EENIGE WIJZIGINGEN.

Omslag van het gewijzigde Ontwerp-Reglement van januari 1872.

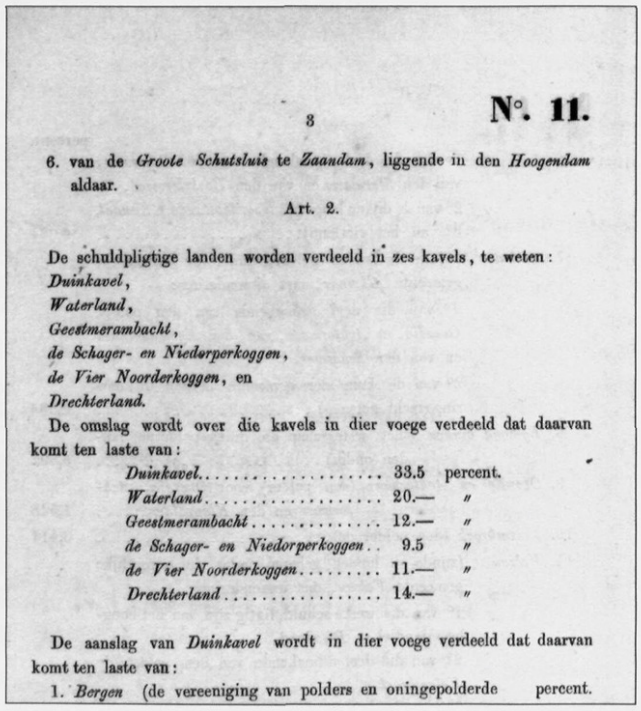
3 **N°. 11.**

6. van de *Groote Schutsluis* te *Zaandam*, liggende in den *Hoogendam* aldaar.

Art. 2.

De schuldpligtige landen worden verdeeld in zes kavels, te weten:
Duinkavel,
Waterland,
Geestmerambacht,
de Schager- en Niedorperkoggen,
de Vier Noorderkoggen, en
Drechterland.

De omslag wordt over die kavels in dier voege verdeeld dat daarvan komt ten laste van:

Duinkavel	33.5	percent.
Waterland	20.—	"
Geestmerambacht	12.—	"
de Schager- en Niedorperkoggen	9.5	"
de Vier Noorderkoggen	11.—	"
Drechterland	14.—	"

De aanslag van *Duinkavel* wordt in dier voege verdeeld dat daarvan komt ten laste van:

1. *Bergen* (de vereeniging van polders en oningepolderde percent.

Een bladzijde uit het in maart 1873 afgekondigde nieuwe Reglement van bestuur. Het bepaalde de bijdrage van iedere gemeente of polder tot drie cijfers achter de komma.

hoogheemraden hadden ook te zorgen voor de directe verkiezingen van de hoofdingelanden in het Duinkavel en het kavel Waterland. In de Westfriese kavels was van indirecte verkiezingen sprake. Daar kozen de hoofdingelanden van de vier ambachten van West-Friesland de hoofdingelanden in het bestuur van de Hondsbossche. Tot slot wensten de Staten dat het nieuwe ontwerp-reglement direct ter inzage zou worden gelegd. Zij zagen namelijk geen reden voor verder overleg omdat de omslag nu geheel volgens een door het hoogheemraadschap geopperd principe was geregeld.[73]

Er kwamen geen bezwaren van de kant van de ingelanden op het nieuwe ontwerp-reglement binnen. Van Foreest zelf was evenwel niet tevreden. Hij vond het ontwerp weinig principieel omdat er in het ene kavel van rechtstreekse invordering van de lasten en rechtstreekse verkiezingen sprake was en in andere weer niet. Verder wees hij op de enorme administratieve soesa die de directe invordering in de elf gemeenten met een oppervlakte van bij elkaar circa 20.000 bunder met zich mee zou brengen. Hij gaf de Staten daarom ernstig de inrichting van polderdistricten in overweging zoals reeds overal in West-Friesland was gebeurd. Die konden dan de invordering op zich nemen.[74]

Tijdens het debat van Provinciale Staten over het ontwerp-reglement werd er ook druk op GS tot de instelling van polderdistricten uitgeoefend. Die waren hiertoe niet genegen. Zij wezen erop dat het inrichten van nieuwe besturen een omslachtige zaak was. Bovendien had men in het Hoogheemraadschap van Rijnland juist met de gewenste districten vergelijkbare organisaties als nutteloos opgeheven. Uit de ervaringen daar bleek verder dat directe heffing en directe verkiezingen in een groot hoogheemraadschap goed te doen waren. Het resultaat was dat Provinciale Staten het ontwerp-reglement in hun najaarsvergadering van 1872 zonder belangrijke veranderingen definitief vaststelden. Van Foreest weigerde zich hier bij neer te leggen. Hij presenteerde een rekest aan de Kroon waarin hij wederom zijn standpunt uiteen zette. Willem III keurde het reglement evenwel bij K.B. van 22 februari 1873 ongewijzigd goed. Het werd vervolgens op 12 maart in het Provinciaal Blad afgekondigd.[75]

Naast de nieuwe regeling van de omslag bracht het reglement vergroting van de zeggenschap van de ingelanden. Het bestuur van het hoogheemraadschap kwam te bestaan uit een dijkgraaf, acht hoogheemraden en 18 hoofdingelanden. Van de acht hoogheemraden moesten er twee uit het Duinkavel en twee uit het kavel Waterland worden benoemd. De overige vier kavels kregen er ieder een. De benoeming geschiedde door de Koning uit door het bestuur voorgedragen drietallen. De verkiezing van de hoofdingelanden is reeds aan de orde geweest. De ingelanden in het Duinkavel mochten er vier kiezen en die in Waterland en Drechterland ieder drie. De overige drie Westfriese kavels kregen ieder twee hoofdingelanden. De steden kwamen in het hele verhaal niet meer voor. Zij verdwenen nu eindelijk uit het bestuur van de Hondsbossche waarvan zij sinds de oprichting van het hoogheemraadschap in 1555 deel hadden uitgemaakt.[76]

Het nieuwe college van hoofdingelanden kwam in oktober 1873 voor het eerst bijeen. Het stelde nominaties op voor de benoeming van de hoogheemraden en de dijkgraaf. Van Foreest werd zonder discussie nummer één op de voordracht van de nieuwe dijkgraaf geplaatst. Hij werd inderdaad door de Koning herbenoemd. Secretaris-penningmeester De Dieu Fontein Verschuir regelde ondertussen de opstelling van een legger van de schuldplichtige landerijen in de duinstreek en Oosthuizen. Daar moest het hoogheemraadschap immers voortaan zelf de omslag innen.[77]

Na de invoering van het reglement konden ook eindelijk inzake de kwestie met Oosthuizen spijkers met koppen worden geslagen. Ondertussen waren er soortgelijke problemen met B en W van Velsen gerezen. De artikels 7 en 8 van de slotbepalingen van het reglement bepaalden dat daar waar B en W nog met de inning waren belast, zij verplicht waren lijsten van de achterstallige ingelanden te overleggen. Zodra hieraan was voldaan, hield hun verantwoordelijkheid op. B en W van Velsen en Oosthuizen kwamen inderdaad met de bewuste lijsten over de brug. Daarna pakte het hoogheemraadschap zelf de achterstallige ingelanden in Velsen aan. Met Oosthuizen en de polders in de Zeevang wist het bestuur een schikking te bereiken. B en W betaalden wat er tot dan toe ontvangen was, terwijl de polders in de Zeevang het ontbrekende aanvulden. Het hoogheemraadschap verklaarde zich op zijn beurt bereid de door B en W van Oosthuizen gemaakte proceskosten te voldoen.[78]

Jhr. D.C. de Dieu Fontein Verschuir (1804-1874). Verschuir volgde in 1825 zijn vader en latere dijkgraaf Gijsbert op als rentmeester-secretaris. Hij vervulde dit ambt tot zijn dood.

Besluit

De afronding van de reconstructie van de zeewering in 1877 markeert het einde van een beslissende periode uit de historie van de Hondsbossche. De naam van dijkgraaf Cornelis van Foreest is onlosmakelijk aan die periode verbonden. Hij berustte niet in het gevoelen van de rest van het bestuur, dat in 1869 na een serie zware stormen gekoppeld aan bestuurlijke problemen serieus over afstoting van de zeewering dacht. Van Foreest ontwierp als dilettant op waterbouwkundig gebied in korte tijd een eigen plan voor de reconstructie van de zeewering. Daarbij verwierp hij compleet het plan-Conrad dat als winnaar van de in 1864 door het hoogheemraadschap uitgeschreven prijsvraag uit de bus was gekomen. Natuurlijk ontmoette het stelsel-Van Foreest stevige kritiek van ingenieurs van naam als Conrad en Ortt. Van Foreest wist deze kritiek echter behendig te weerleggen en slaagde erin het bestuur van het hoogheemraadschap van de soliditeit van zijn voorstel te overtuigen.

Kern van het plan-Van Foreest was de aanleg van een zware basaltglooiing. De toepassing van basalt -gewonnen in groeven langs de Rijn- in de dijkbouw werd al in de jaren veertig gepropageerd. De vijf- of zeshoekige basaltzuiltjes vielen prachtig sluitend te zetten. Het Duitse basalt kwam in de loop van de tweede helft van de vorige eeuw in steeds ruimere mate beschikbaar. Mechanisering van het werk in de steengroeven en het verbeterde transport speelden hierbij een belangrijke rol. Deze moderniseringen drukten verder naar alle waarschijnlijkheid de prijzen. De reconstructie van de Hondsbossche vormt een van de eerste voorbeelden van de grootschalige toepassing van zuilenbasalt in de dijkbouw. Rond 1880 was het gebruik van basalt aan dijken gewoonte geworden.[79]

Helaas heeft Van Foreest de voltooiing van de reconstructie van de zeewering in 1877 niet meer meegemaakt. Reeds voor zijn dood in 1875 was echter al gebleken dat de nieuwe zeewering ruimschoots aan alle verwachtingen zou voldoen. Na een zware storm in oktober 1874 -waarbij 273 m van het oude paalscherm verloren ging- bleef het op dat moment voltooide gedeelte namelijk geheel onbeschadigd. Zelfs de voor Noord-Holland zo rampzalige stormvloed van januari 1916 trotseerde de dijk met steenglooiing zonder problemen.[80] Ook op het vlak van het onderhoud kreeg Van Foreest het gelijk aan zijn kant. De nieuwe zeewering kon met veel minder aandacht en zorg toe. Dit maakte het na verloop van tijd mogelijk de financiële druk op de ingelanden flink terug te schroeven.

Tegen de afronding van de werken aan de zeewering was ook de bestuursorganisatie van het hoogheemraadschap op nieuwe leest geschoeid. Na acht jaar geharrewar werd in 1873 een nieuw Reglement van bestuur voor de Hondsbossche vastgesteld. Met dit reglement werd eindelijk de greep van de schuldplichtige ingelanden op het bestuur van het hoogheemraadschap gewaarborgd. Bij de totstandkoming van het reglement van 1873 speelde Van Foreest eveneens een belangrijke rol. Hij wist GS ervan te overtuigen dat door hen voorgestelde regeling van de omslag zeer problematisch was.

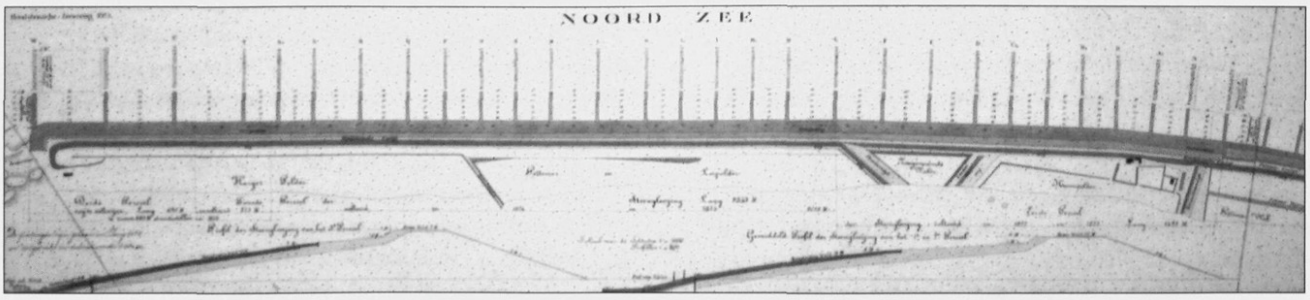

De nieuwe Hondsbossche Zeewering in 1875 in kaart gebracht door opzichter Bollée.

Alles bij elkaar kreeg in een periode van wel beschouwd ruim een decennium niet alleen een moderne zeewering, maar ook een ingrijpend gemoderniseerd hoogheemraadschap gestalte. Van Foreests opvolger Van Leeuwen wees in zijn aan de algemene vergadering voorgelezen „in memoriam" nadrukkelijk op de onschatbare bijdrage van zijn voorganger aan zowel de reconstructie van de zeewering als het nieuwe reglement. Het bestuur verzocht voorts aan Van Foreests weduwe een portret van de overleden dijkgraaf voor de vergaderzaal in het gemenelandshuis.[81] Op zijn beurt schonk het een schitterend gecalligrafeerde oorkonde aan de nabestaanden waarin Van Leeuwen, de hoogheemraden en de hoofdingelanden eendrachtig verklaarden:

"Opregte hulde te brengen aan... den ontslapen dijkgraaf...als ontwerper van het vastgestelde grootsche plan tot reconstructie van de Hondsbossche Zeewering, waardoor eene krachtige verdediging tegen de Noord-zee wordt verkregen en de veiligheid van een groot deel van Noord-Holland wordt verzekerd".[82]

Noten

1. Archief Hoogheemraadschap van de Hondsbossche (archief Hdb) inv.nr. 38, 24-4-1849. Het archief van het hoogheemraadschap is ondergebracht bij het Regionaal Archief Alkmaar.
2. Archief Hdb inv.nr. 40, 3-3-1863.
3. Kamp (A.F.),'Van Foreest, Conrad en de Hondsbossche', *Waterschapsblad van Noordhollands Noorderkwartier* 2e afdeling nr. 1 (1942) pp. 13-45; idem,'De Hondsbossche prijsvraag van 1864', *Land en water* 14 (1970) nr. 2, pp. 70-73. Kamp was van 1941 tot 1970 dijkgraaf van het Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier, de rechtsopvolger van het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche, zie: Danner (H.S.), Lambooij (H.Th.M.), Streefkerk (C.), *...Die water keert. 800 jaar regionale dijkzorg in Hollands Noorderkwartier* (Alkmaar/Edam 1994) pp. 134-136.
4. Kluppel (J.A.), ed., *Verzameling van stukken betrekkelijk den Hondsbossche en Duinen tot Petten...1388-1598* (Alkmaar 1857) en *Nalezing tot de verzameling van stukken, van 1388 tot 1598* (Alkmaar 1881). Zie voor meer informatie over Kluppel: Kamp (A.F.),'Mr. Jan Andries Kluppel. Dijkgraaf van het hoogheemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten 11 januari 1838-16 augustus 1862', *Waterschapsblad van Noordhollands Noorderkwartier* 2e afd. nr. 1 (1943) pp. 9-40; Molhuysen (P.C.) e.a., red., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1911-1937) dl. 2 kolom 688-689.
5. Archief Hdb inv.nr. 38, 23-4-1839; nr. 154, 8-1-1839; Conrad (J.F.W.), Verhandeling over de Hondsbossche Zeewering (Alkmaar [1856]) pp. 28, 29.
6. Archief Hdb inv.nr. 38, 23-4-1839 (citaat); Conrad 1865, pp. 29-32; Bremer (J.T.), *Petten, dorp aan de dijk; vijf eeuwen (1413-1929) geschiedenis in vogelvlucht* (11e uitgave Kring van 'Vrienden van de Hondsbossche' 1993/1994) p. 29.
7. Archief Hdb inv.nrs. 726-728; Conrad 1865, p. 33.
8. Archief Hdb inv.nr. 38, 24-4-1855; inv.nr. 39, 3-5-1853, 24-4-1855, 5-5-1857 (citaat), 3-5-1859; Conrad 1865, pp. 33, 34, 39-41.
9. Het Rijk hoopte met het nieuwe reglement een betere spreiding van de lasten over de ingelanden te bereiken. Het bestuur waagde zich echter in het Ontwerp-reglement niet aan deze gecompliceerde zaak. Het gevolg was dat op het punt van de omslag alles bij het oude bleef.
10. Zie voor meer informatie over G. Fontein Verschuir: Molhuysen e.a. dl.2, kolom 1492-1494.
11. Archief Hdb inv.nr. 70, 1-3-1838 (brief nr. 93); inv.nr. 37, 25-5, 14-9 en 24-10-1837; inv.nr. 38, 27-4 en 30-8-1838, vgl. met Kamp 1943, pp. 16-19, 21-24.
12. Zie voor de achtergronden van de stedelijke aanwezigheid in het bestuur Streefkerk (C.),'Haarlem in de Hondsbossche; de rol van het stadsbestuur van Haarlem in het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche en Duinen tot Petten ca. 1388-1873', in: Brokken (H.) e.a., red., *Hart voor Haarlem; liber amicorum voor Jaap Temminck* (Haarlem 1996) pp. 101-112.
13. Archief Hdb inv.nr. 38, 30-8-1838; inv.nr. 127. Het kavel Waterland moet niet worden verward met het baljuwschap Waterland dat de zuidoosthoek van Hollands Noorderkwartier besloeg. Dit baljuwschap viel buiten het omslagplichtig gebied, zie hieronder bij de kadertekst Het Hondsbosschegeld.
14. Archief Hdb inv.nr. 127, vgl. met Vries Az. (G. de),'Het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en Duinen tot Petten; oorsprong en geschiedenis van de inrigting des bestuurs', overdruk van *Nieuwe bijdragen voor regtsgeleerdheid en wetgeving*, dl. V, stuk 3 (1855) pp. 83-85.
15. Zie voor meer informatie over De Lange: Felius (H. van), Metselaars (H.J.), Noordhollandse statenleden 1840-1919 ('s Gravenhage z.d.) p.180; Talsma (Tj.P.J.), *"De groote heeren moeten het maar weten": de tweede kamervertegenwoordiging uit het noordelijke deel van Noord-Holland tussen 1840 en 1870* (Wieringerwaard 1986) pp. 46-47.
16. Archief Hdb inv.nr. 39, 3-3-1863; inv.nr. 72, 20-12 en 22-1-1863 (brieven nrs. 33, 36); inv.nr. 155, 20-12 en 22-1-1863.
17. Ibidem inv.nr. 39, 3-3-1863.
18. Ibidem.
19. Ibidem, 12-5-1863.
20. Ibidem, 10-4-1863; inv. nr. 57, 10-4-1863; inv.nr. 697.
21. Ibidem inv.nr. 57, 17-12-1863.
22. Ibidem inv.nr. 698.
23. De enveloppen zijn inderdaad vernietigd. Zodoende zijn alleen de namen van de inzenders van de twee bekroonde antwoorden bekend.
24. Archief Hdb inv. nr. 72, 2-8-1864 (brief nr. 20), 7-9-1864 (brieven nrs. 25 en 26); inv.nr. 698, brieven van 22-9 en 11-10-1864; inv.nr. 57, 25-7-1864 en 9-2-1865.
25. Ibidem inv.nr. 57, 29-3-1865; inv.nr. 39, 11-5-1865.
26. Ibidem inv.nr. 40, 1-5-1866. Kamp informeerde al in 1942 bij de nabestaanden van de drie hoofdingenieurs of zij nog over een beeldje beschikten. Deze correspondentie leverde niets op. Hij verzocht ook de firma Bonebakker na te zien of daar tekeningen bewaard waren gebleven. Hier kreeg hij eveneens nul op het rekest (Kamp 1942, p. 26).
27. Ibidem inv.nr. 73, 15-2-1866 (brief nr. 45); inv.nr. 698.
28. Ibidem inv.nr. 40, 11-5-1865.
29. De hier gepresenteerde gegevens over Conrad zijn gebaseerd op: Kamp 1942, pp. 35-37; Molhuysen e.a. dl. 2, kolom 320-326.
30. Zie voor De Quartel: Molhuysen e.a. dl. 5, kolom 549-551; Lintsen (H.), *Ingenieurs in Nederland in de negentiende eeuw; een streven naar erkenning en macht* ('s Gravenhage 1980) pp. 219, 250-251; Ververs (M.J.),'Die barre winters van vroeger; het vroor zo hard dat de Lek potdicht zat', *Nederlandse historiën* 30 nr. 5/6 (dec. 1996) pp. 4-7.
31. Geciteerd bij Lintsen 1980, pp. 250-251.
32. Deze paragraaf is gebaseerd op: Conrad 1865; De Quartel (P.J. de), *Verhandeling over de Hondsbossche Zeewering...ter beantwoording der door dijkgraaf en hoog-heemraden uitgeschreven prijsvraag* (Alkmaar [1865]); Boltje (W.G.),'De Hondsbosse zeewering door de eeuwen heen', *Land en water* 14 (1970) nr. 2 pp. 28-40.
33. Archief Hdb inv.nr. 57, 29-1-1866; inv.nr. 40, 13-2-1866. Zie voor een uitleg van de toevoeging "hoogste contributie" de kadertekst Het Hondsbosschegeld.
34. Ibidem inv.nr.40, 13-2-1866; inv.nr. 614; Wal (R. van der),'Een zaak van nationaal belang; maatregelen tegen de veeziekte in 1865-1867', *Spiegel Historiael* 32 (1997) pp. 242-246.

35. In de tabel is 1872 als eindjaar aangehouden omdat er in latere jaren geen omslag per bunder meer werd bepaald. Het bestuur stelde in plaats daarvan het totale bedrag vast dat door de schuldplichtige landerijen samen opgebracht moest worden. Een en ander vloeide voort uit de hieronder nader besproken reglementswijziging van 1873.
36. Archief Hdb inv.nr. 40, 12-3-1867.
37. Ibidem.
38. Notulen van het verhandelde in de notulen van Provinciale Staten, 22 en 23-3, 5-7 en 1-11-1864, 6 en 11-7-1865, 2-7-1867.
39. Ibidem 2, 4 en 5-7-1867; zie ook: archief Hdb inv.nr. 702, brief van Conrad aan Van Foreest, 8-4-1870. In de bedoelde commissie hadden diverse Statenleden zitting die ook deel van het bestuur van de Hondsbossche uitmaakten.
40. Archief Hdb inv.nr. 41, 5-5-1868.
41. Ibidem inv.nr. 41, 16-9-1869.
42. De Vries 1855, pp. 27, 28. Bij dit alles dient nog te worden aangetekend dat van alle droogmakerijen alleen die in het Duinkavel en een enkele in het Geestmerambacht Hondsbosschegeld betaalden. De overige drooggelegde meren slaagden erin -ondanks juridische stappen van het hoogheemraadschap- buiten de omslag te blijven, zie: De Vries 1855, p. 59 e.v.
43. Archief Hdb inv.nrs. 283-284. De legger van 1539 is opgenomen in Kluppel 1857 nr. 115.
44. Ibidem inv.nr. 282.
45. Ibidem inv.nr. 41, 7-5-1867.
46. Ibidem inv.nr. 41, 7-5-1867 en 5-5-1868; inv.nr. 128, brief van GS van 31-10-1867; inv.nr. 285.
47. Borger (G.J.), Bruines (S.), *Binnewaeters gewelt; 450 jaar boezembeheer in Hollands Noorderkwartier* (Edam 1994) pp. 89, 90.
48. Vries Az. (G. de), *Het dijks- en molenbestuur in Holland's Noorderkwartier onder de grafelijke regeering en gedurende de Republiek* (Amsterdam 1876), voorrede.
49. Archief Hdb. inv.nr. 39, 4-5-1852; inv.nr. 282.
50. Ibidem inv.nr. 128, brief van GS van 31-10-1867.
51. Ibidem inv.nr. 73, 30-9-1868 (brief nr. 23); inv.nr. 128.
52. Ibidem inv.nrs. 128, 844, 845.
53. Ibidem inv.nr. 41, 22-6-1869. Bij het besluit de nominatie uit te stellen speelde mee dat een van de hoofdingelanden van mening was dat zich onder de kandidaten geen *"man van buitengewone begaafdheid en verstand"* bevond.
54. Ibidem inv.nr. 41, 22-6 en 16-9-1869; inv.nr. 58, 18-11-1869.
55. Deze schets van C. van Foreest is gebaseerd op: Molhuysen e.a. dl. 1, kolom 978; Talsma 1986, pp. 94-98; Rombach (J.H.),'Het kiesdistrict Alkmaar, 1848-1917', *Alkmaars jaarboekje* 6 (1970) pp. 127-133; Sagittarius [pseudoniem van C. van Lier en J. Belinfante], *Parlementaire portretten; de aftredende helft van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Amsterdam 1869) pp. 33-36.
56. Sagittarius 1869, p. 33.
57. Geciteerd bij Talsma 1986, p. 96.
58. Archief Hdb inv.nr. 42, 7-3-1876.
59. Ibidem inv.nr. 702, rapport van 14-4-1870. Zie voor de complete hierna beschreven controverse tussen Van Foreest en Conrad inv.nr. 702 en Kamp 1942, pp. 31-37; idem 1970, pp. 71-73.
60. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat Van Foreest het weliswaar omtrent de hoofden bij het rechte einde had, maar niet inzag dat hoe dan ook maatregelen ter verdediging van de onderzeese oever noodzakelijk waren (en zijn). De Helderse Zeewering vormt in dit verband een mooi voorbeeld. Hier ruimde men bij de recente verhoging tot deltahoogte de hoofden van het Kaaphoofd tot de marinehaven op. Het onderwaterbeloop wordt er sindsdien met succes uitsluitend door een uitgebreid geheel van bezinkingen en bestortingen beschermd. Het vraagstuk voor of tegen handhaving van de hoofden is daarom vandaag de dag vooral een financiële afweging, en niet zozeer een technische. Alles bij elkaar is de opmerking van ir. J. van Veen -in 1970 aangehaald door Kamp- dat Van Foreest onvoldoende onder water keek zeker terecht, zie Kamp 1970, p. 73.
61. De paragraaf is gebaseerd op archief Hdb inv.nr. 41, 14-6 en 6-10-1870; 20-6 en 24-8-1871.
62. Het vasthouden aan de hoofden mag gezien hetgeen hiervoor in noot 60 over Van Foreests opvattingen is gezegd, niet onverstandig worden genoemd.
63. Archief Hdb inv.nr. 41, 8-2 en 27-2-1872, inv.nr. 703.
64. Ibidem inv.nr. 42, 13-5 en 16-10-1873; inv.nr. 58, 21-9-1872, 12-2 en 9-4-1873; Bremer 1993/1994, pp. 36-38.
65. Ibidem inv.nr. 42, 19-11-1874 en 16-3-1875; inv.nr. 58, 15-3-1875.
66. Ibidem inv.nr. 42, 16-3 en 11-5-1875; inv.nr. 58, 26-1, 15-3 en 15-4-1875; inv.nr. 703. Wel besloot men het reeds gesloten aanbestedingscontract niet open te breken. Het voorstel om het gedeelte dat Van Haaften al onder handen had te veranderen, was hiermee van de baan.
67. Ibidem inv.nr. 42, 7-3-1876; inv.nr. 58, 24-6 en 15-7-1875; inv.nr. 703. De totale kosten van de reconstructie kwamen hiermee op 2.138.000 gulden, royaal boven de oorspronkelijke begroting van 1,7 miljoen.
68. Die deed overigens alles weer over aan Van Haaften (archief Hdb inv.nr. 777). Zie voor meer informatie over Van Leeuwen: Felius, Metselaars pp. 181-182.
69. Archief Hdb inv.nr. 42, 11-11-1875 en 24-4-1877; inv.nr. 58, 15-7 en 7-10-1875, 7-3 en 13-4-1876, 30-1, 27-2 en 27-3-1877; inv.nr. 703.
70. Ibidem inv.nr. 58, 23-11-1877.
71. Ibidem inv.nr. 73, 20-1-1870 (brief nr. 39).
72. Ibidem inv.nr. 128.
73. Ibidem.
74. Ibidem en inv.nr. 58, 21-9-1872.
75. Notulen van het verhandelde in de vergaderingen van Provinciale Staten, 5, 7 en 8-11-1872; archief Hdb inv.nr. 58, 21-9-1872 en 12-2-1873; inv.nrs. 128, 129.
76. Archief Hdb inv.nr. 128.
77. Ibidem inv.nr. 42, 16 en 17-10-1873.
78. Ibidem inv.nr. 128; inv.nr. 41, 2-5-1870, 8-2-1872; inv.nr. 42, 13-5 en 16-10-1872 en 22-5-1874; inv.nr. 285; inv.nr. 58, 9-7-1872, 12-5 en 30-9-1873 en 8-1-1874.
79. Leeuwen (W.R.F. van),'Waterbouw', in: Lintsen (H.W.) e.a., red., *Techniek in Nederland; de wording van een moderne samenleving 1800-1890* dl. 3 (Zutphen 1993) p. 241; idem, 'Woning- en utiliteitsbouw', pp. 216-217; Groote (P.D.), *Kapitaalvorming in infrastructuur in Nederland 1800-1913* (Capelle aan den IJssel 1995) pp. 269, 270.

80. Archief Hdb inv.nr. 58, 28-10-1874; inv.nr. 35, 23-5-1917. De hoofden liepen tijdens deze storm overigens wel zware schade op.
81. Ibidem inv.nr. 42, 11-11-1875, 7-3 en 5-12-1876, 20-1 en 24-4-1877; inv.nr. 58, 24-6-1875; inv.nr. 199.
82. De oorkonde wordt bewaard bij het Regionaal Archief Alkmaar, familiearchief Van Foreest inv.nr. 388. Zie voor een reproduktie Danner e.a. 1994, p. 147.

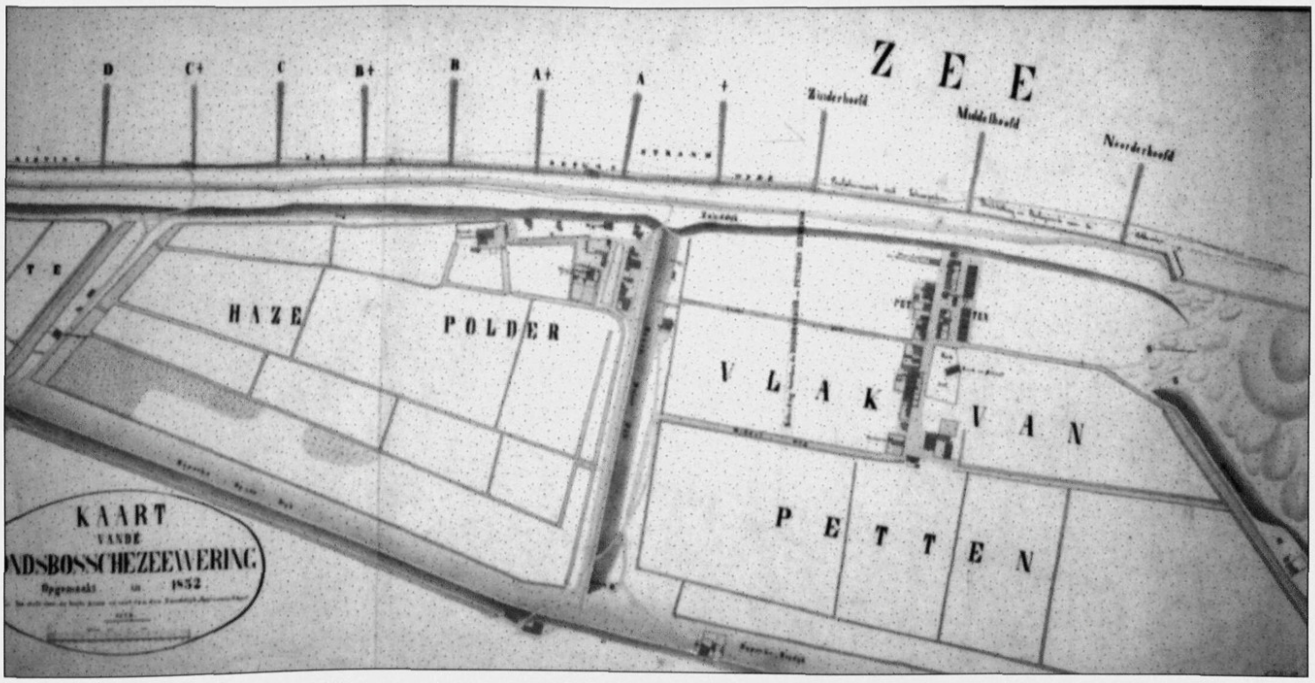

Nog eenmaal de oude zeewering met zanddijk en paalscherm in kaart gebracht door opzichter Bollée in 1852. Rechts het dorp Petten en uiterst links in de Hazepolder het gemeenlandshuis.

Uitwaterende Sluizen

HOOGHEEMRAADSCHAP VAN
UITWATERENDE SLUIZEN IN
HOLLANDS NOORDERKWARTIER

De kring van *Vrienden van de Hondsbossche*

Correspondentie-adres:
Postbus 15, 1135 ZH Edam. Tel.: 0299 - 391 391

De Kring van 'Vrienden van de Hondsbossche' is opgericht in 1981. Onder haar auspiciën zijn inmiddels 13 uitgaven verschenen, die allen onderwerpen rond de Hondsbossche Zeewering beschrijven. De meeste uitgaven zijn nog verkrijgbaar. Op het bovenstaande adres kunt u ze bestellen. De kosten zijn f 5,- per stuk voor de eerste tien uitgaven en f 10,- voor de elfde en twaalfde uitgave.

Verantwoording illustraties

De illustraties zijn afkomstig uit het archief van het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche en Duinen tot Petten en de collecties van het Regionaal Archief Alkmaar en het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier.

Dankbetuiging

De auteurs willen graag hun dank uitspreken voor de vriendelijke medewerking van het Regionaal Archief Alkmaar.

Colofon

Dit is de dertiende uitgave van de kring van 'Vrienden van de Hondsbossche'.

tekstcorrector: H.Th.M. Lambooij
vormgeving: J.W. Runhaar